

FORVALTNINGSREVISJONSRAPPORT

Hias IKS

RINGSAKER, HAMAR, STANGE OG LØTEN
KOMMUNER 2025

Postboks 84, 2341 Løten
Telefon: 62 43 58 00
<https://www.revisjon-ost.no>
E-post: post@rev-ost.no
Org. nr.: 974 644 576 MVA

Forord – om rapporten

Denne rapporten er bygget opp med et kort sammendrag som går gjennom hovedfunnene og konklusjonen i forvaltningsrevisjonsprosjektet i første kapittel.

Vi har valgt å benytte en «trafikklysmode» for å illustrere hva vi mener er i henhold til krav på området, det som er godkjent med merknad, og det som ikke er i henhold til krav på området. Hver vurdering blir merket med henholdsvis grønt, gul/oransje og rødt.

Rapporten er utarbeidet med et digitalt tilsnitt og innehar lenker til ulike seksjoner av rapporten. Dette skal gjøre det enklere for leseren å navigere i rapportens innhold. Det er

også lenket til de kilder som er digitalt tilgjengelige, for en mer interaktiv opplevelse av rapporten.

Rapporten er bygget opp etter NKRFs krav til sluttrapport i Standard for forvaltningsrevisjon (RSK 001). Dette innebærer minstekravene til

- sammendrag,
- informasjon om bestillingen (kap. 1),
- problemstillingene (kap. 1),
- valg av metoder (kap. 2),
- revisjonskriterier (vedlegg A),
- presentasjon av data (kap. 4-8),
- vurderinger (kap. 4-8),
- konklusjon (kap. 9),
- anbefalinger (kap. 10),
- referanser (kap. 12) og
- administrerende direktørs uttalelse (kap. 11).

I tråd med RSK 001, ønsker vi å fremheve at vi vektlegger at forvaltningsrevisjoner skal «bidra til et godt beslutningsgrunnlag for de folkevalgtes styring og kontroll, og å bidra til læring».

Vi vil takke kontrollutvalget for oppgaven, og administrasjonen i Hias IKS for tilrettelegging for en best mulig og effektiv gjennomføring av forvaltningsrevisjonsprosjektet.

Vi håper at leseren finner nytte i rapporten og vil benytte denne videre i forbindelse med en trygg og god forvaltning av tjenestområdet.

Løten, den 16. 05. 2025

Jo Erik Skjeggestad
Oppdragsansvarlig forvaltningsrevisor

Gjertrud Aas Moen
Utøvende forvaltningsrevisor

Innholdsfortegnelse

1	Innledning	7
1.1	Bakgrunn for prosjektet	7
1.2	Formål og problemstillinger	7
1.3	Avgrensninger	7
1.4	Revisjonsperiode for forvaltningsrevisjonsprosjektet	8
2	Metode for revisjonen	8
2.1	Dokumentstudier	8
2.2	Intervjuer.....	8
4	Hias IKS	9
4.1	Bakgrunnen for etableringen av Hias IKS.....	9
4.2	Selskapets virksomhet.....	9
4.3	Organiseringen av Hias IKS.....	11
4.4	Om Hias IKS og de fire eierkommunene	12
4.5	Felles kommunedelplan for VA	14
4.6	Investeringer, investeringsplaner og økonomi	14
4.7	Klima, miljø, beredskap og bærekraft.....	15
5	Problemstilling 1 – Planer og økonomi.....	17
5.1	Revisjonskriterier for problemstilling 1.....	17
5.2	Innhentet data.....	18
5.3	Revisors vurderinger	20
6	Problemstilling 2 - Gjennomføring av investeringsprosjekter.....	22
6.1	Revisjonskriterier for problemstilling 2.....	22
6.2	Innhentet data.....	22
6.3	Revisors vurdering.....	24
7	Problemstilling 3 – Rapportering i investeringsprosjekter	26
7.1	Revisjonskriterier for problemstilling 3.....	26
7.2	Innhentet data.....	26
7.3	Revisors vurdering.....	27
8	Problemstilling 4 – Selvkostberegninger	28
8.1	Revisjonskriterier for problemstilling 4.....	28
8.2	Innhentet data.....	29
8.3	Revisors vurdering.....	31
9	Konklusjon	33
10	Anbefalinger	34

11	Administrerende direktørs uttalelse	35
11.1	Revisors tilsvare/kommentarer til administrerende direktør sin uttalelse	35
	Vedlegg A: Revisjonskriterier	1
12	Referanser	10
	Internettreferanser	12

Sammendrag

Dette er en forvaltningsrevisjon gjennomført etter bestilling fra kontrollutvalgene i de fire eierkommunene i Hias IKS. Revisjon Øst IKS gjennomførte en forundersøkelse i 2023 som skisserte ulike tema til forvaltningsrevisjon i Hias IKS. Med utgangspunkt i forundersøkelsen, og i dialog med kontrollutvalgene ble det utarbeidet en prosjektplan og endelig bestilling av forvaltningsrevisjon ble gjort i kontrollutvalgene i juni 2024.

Formålet med forvaltningsrevisjonen har vært å undersøke og vurdere selskapets drift, investeringer og tjenesteproduksjon av sentrale lovpålagte oppgaver og om dette skjer i tråd med lovbestemmelser og kommunale vedtak i eierkommunene.

Problemstillingene i prosjektet har vært følgende:

1. Bidrar planverket til en forutsigbar økonomi i selskapet
2. Blir investeringsprosjekter i Hias IKS gjennomført i tråd med budsjett og felles VA-plan?
3. Blir det rapportert på fremdrift og avvik til kommunen, og blir endringer korrigert i selskapets budsjett og økonomiplan?
4. Er beregning av selvkost for vann og avløp i henhold til kommunelovens krav?

I gjennomføringen av prosjektet har vi innhentet omfattende dokumentasjon fra Hias IKS og andre relevante kilder, som Norsk Vann og eierkommunene. Det er gjennomført intervjuer med ledergruppen i Hias IKS, og vi har fått demonstrert systemer for prosjektering, rapportering, risikovurdering m.m.

Revisjonsperioden for prosjektet har vært 2018-2023. Vi har hatt fokus på felles kommunedelplan for vann og avløp 2014-2023 som har vært et strategisk og sentralt plandokument for vann- og avløpssektoren for Hias IKS og eierkommunene Hamar, Ringsaker, Stange og Løten. Denne planen ble rullert i 2018/2019, og det er den siste planperioden vi har sett mest på. Det var enighet i de fire eierkommunen om å sette i gang et planarbeid som nå pågår for å videreføre felles kommunedelplan for Hias IKS og eierkommunene. Målet er at den skal være klar for kommunal behandling i løpet av 2025, deretter kommer høring og behandling til eierkommunene.

Nedenfor presenterer vi en kortfattet versjon av funn og konklusjoner i rapporten.

Problemstilling 1: Hias IKS har et planverk som gir en forutsigbar økonomi, men det er rom for forbedringer. Økonomiplanen og årsbudsjettet gir realistisk oversikt over investeringsplaner, inntekter, utgifter og prioriterte oppgaver. Det er behov for mer langsiktig planlegging utover fire år. Ny felles VA-plan som er under utarbeidelse vil gi en planleggingsperiode på 10 år.

Problemstilling 2: Etter revisjonens vurdering gjennomføres investeringsprosjektene i samsvar med budsjett og VA-planen, men uforutsette endringer og prisvekst kan skape utfordringer. Den felles VA-planen gir et solid grunnlag for økonomiplanlegging, men myndighetspålagte oppgaver og andre prosjekter kan påvirke prioriteringene.

Problemstilling 3: Rapporteringen av fremdrift og avvik til styret og representantskapet er tilfredsstillende. Hias IKS utarbeider tertialrapporter tre ganger årlig, som inkluderer nøkkeltall for økonomien, mål for vann og avløp, samt avvik i investeringsprosjektene. For større prosjekter rapporteres det hyppigere.

Problemstilling 4: Beregningen av selvkost for vann og avløp er i henhold til kommunelovens krav og forskrift om selvkost. Det utarbeides forkalkyler og selvkostregnskap, og selvkostresultatene avregnes mot selvkostfond. Det har vært underdekning på selvkostfondet for avløp over lengre tid enn hva selvkostforskriften tilsier. Revisjonen mener også at Hias IKS må utarbeide oversikter som viser selvkost fordelt på den enkelte eierkommune.

Med bakgrunn i revisors vurderinger og konklusjoner har vi følgende anbefalinger for Hias IKS:

- Hias IKS må sørge for å regulere selvkostfondet som gjelder avløp slik at underskudd eller overskudd på fondet utlignes i henhold til selvkostforskriften § 8.
- Hias IKS må tilpasse sin dokumentasjon på selvkost slik at den enkelte eierkommune kan benytte selvkosttall fra Hias IKS i sine egne selvkostoversikter.

1 Innledning

1.1 Bakgrunn for prosjektet

Kontrollutvalget skal påse at det blir gjennomført forvaltningsrevisjon i kommunen, i henhold til kommuneloven (kom.l.) § 23-2, punkt c. Forvaltningsrevisjon innebærer systematiske vurderinger av økonomi, produktivitet, regeletterlevelse, måloppnåelse og virkninger basert på vedtak fra kommunestyret eller fylkestinget (§ 23-3, første ledd).

Hias IKS er et interkommunalt selskap hvor kommunene Hamar, Ringsaker, Stange og Løten til sammen eier 100%. I 2023 ble det, på vegne av kontrollutvalgene i de fire eierkommunene, gjennomført en forundersøkelse hvor Revisjon Øst IKS utarbeidet en rapport med mulige problemstillinger knyttet til Hias IKS.

Denne forundersøkelsen ble presentert og tatt til orientering i kontrollutvalgene i Ringsaker og Løten i møtene i september, og i kontrollutvalgene i Stange og Hamar i møtene i oktober. Kontrollutvalgene og sekretariatene avholdt et Teams-møte 15. april 2024 hvor også revisjonen deltok. Agendaen for møtet var å drøfte muligheter og tema for et felles forvaltningsrevisjonsprosjekt rettet mot Hias IKS. Kontrollutvalgene ble enige om følgende:

1. Revisjon Øst IKS bes om å lage en prosjektplan for en forvaltningsrevisjon av Hias IKS innenfor temaene investeringer, prosjektstyring mv.
2. Utarbeidelse av prosjektplan skal være et samarbeid mellom kontrollutvalgene i de fire eierkommunene Hamar, Stange, Ringsaker og Løten.
3. Kostnader til gjennomføring av planlegging og eventuell gjennomføring av et felles forvaltningsrevisjonsprosjekt fordeles i henhold til kommunens eierandeler i Hias IKS.

1.2 Formål og problemstillinger

Basert på utarbeidet prosjektplan fra Revisjon Øst IKS fattet kontrollutvalgene i Hamar, Ringsaker, Stange og Løten i sine møter i juni 2024 følgende likelydende vedtak (her vedtaket i Ringsaker):

1. Den fremlagte prosjektplanen godkjennes. Revisjon Øst IKS bes om å gjennomføre forvaltningsrevisjonsprosjektet under forutsetning av at kontrollutvalgene i Hamar, Stange og Løten også godkjenner planen.
2. Formålet med forvaltningsrevisjonen er å undersøke og vurdere selskapets drift, investeringer og tjenesteproduksjon av sentrale lovpålagte oppgaver og om dette skjer i tråd med lovbestemmelser og kommunale vedtak i eierkommunene.

Revisjonsprosjektet har følgende problemstillinger:

- a) Blir investeringsprosjekter i Hias IKS gjennomført i tråd med budsjett og felles VA-plan?
- b) Blir det rapportert på fremdrift og avvik til kommunen, og blir endringer korrigert i selskapets budsjett og økonomiplan?
- c) Bidrar planverket til en forutsigbar økonomi i selskapet?
- d) Er beregning av selvkost for vann og avløp i henhold til kommunelovens krav?

1.3 Avgrensninger

Hovedfokuset i forvaltningsrevisjonen har vært det interkommunale selskapet Hias IKS og deres drift, investeringsprosjekter og selvkostberegninger innen vann og avløp. Det er avgrenset mot tjenester innen

avfallshåndtering som Sirkula IKS har hovedansvaret for. Det er også i stor grad avgrenset mot den kommunale driften som de fire eierkommunene har på VA-området. Noen grensesnitt er det her, jf. felles Kommunedelplan vann og avløp 2014-2023 for Hias IKS og eierkommunene.

1.4 Revisjonsperiode for forvaltningsrevisjonsprosjektet

Revisjonsperioden for dette prosjektet er primært årene 2018-2023, basert på at den felles kommunedelplan for vann og avløp ble rullert med nye prognoser for investeringer i 2018. For problemstilling 4 er revisjonsperioden 2015-2023, ettersom kontroll av selvkostfond krever en lengre tidsramme.

Revisjonsperioden er avgjørende for valg av kilder, da det har vært endringer i lov om interkommunale selskaper fra og med 01.01.2024 og i selvkostforskrift frem til utgangen av 2023. Perioden påvirker også hvilke data som benyttes i rapporten, hvor vi i hovedsak avgrenser til data som årsbudsjetter, økonomiplan og andre relevante dokumenter til og med 2023.

2 Metode for revisjonen

Undersøkelsen er gjennomført i henhold til RSK 001 Standard for forvaltningsrevisjon som er fastsatt i styret i NKRF – kontroll og revisjon i kommunene. Denne standarden definerer hva som anses som god revisjonsskikk innen kommunal forvaltningsrevisjon. Valg av metode vil variere etter formålet med forvaltningsrevisjonen og hva som skal besvares i den enkelte problemstilling. For å sikre et godt datagrunnlag har vi benyttet flere metoder for å besvare problemstillingene. I denne forvaltningsrevisjonen er det benyttet dokumentstudier og intervjuer. Pålitelige data sikres ved å være nøyaktig under innsamling og analyse av data. Kravet til gyldighet innebærer at dataene skal være relevante for å besvare problemstillingene i undersøkelsen. Vi mener at dataene denne rapporten bygger på samlet sett er pålitelige og gyldige og derfor gir et forsvarlig grunnlag for våre vurderinger, konklusjoner og anbefalinger.

2.1 Dokumentstudier

Vi har sendt en dokumentbestilling til Hias IKS og mottatt omfattende materiale. I prosjektet har vi gjennomgått Hias IKS sin dokumentasjon, inkludert planer, strategier, budsjetter, rutiner, oversikter, rapporter, analyser, styrereferater, orienteringer, inngåtte avtaler, samt annen styringsinformasjon.

I tillegg til dokumenter som ble sendt oss per e-post, har vi innhentet informasjon på selskapets nettsider. Videre har vi mottatt enkelte dokumenter i forbindelse med intervjuer. Relevante dokumenter vil bli omtalt der det er hensiktsmessig, og dokumenter og alle referanser er gjengitt i rapportens referanseliste i [kapittel 12](#).

2.2 Intervjuer

I prosjektet har vi gjennomført et oppstartsmøte med administrerende direktør og ledergruppa i Hias IKS. Det har også blitt gjennomført intervjuer med plansjef, programansvarlig for vann, økonomisjef, regnskapssjef, VA-sjef og administrerende direktør. Referater fra disse intervjuene er sendt til respondentene for verifisering, og vi har mottatt skriftlig tilbakemelding fra dem.

Intervjuene ble gjennomført fysisk i Hias sine lokaler i Stange i perioden 08.-22.01.2025.

4 Hias IKS

Vann og avløpstjenestene gir oss rent vann i springen og rent vann i naturen. Svikt i vann og avløpstjenestene vil ha store konsekvenser for blant annet helse, miljø og sikkerhet i samfunnet. Uten disse tjenestene stopper Norge opp. Vann og avløp er livsviktig infrastruktur. Befolkningsvekst, skjerpede myndighetskrav, klimatilpasning og overvann, styrket sikkerhet samt økt fornyelsestakt på ledningsnett, er utfordringer som driver frem behovet for investeringer på VA-området.

4.1 Bakgrunnen for etableringen av Hias IKS

Litt historikk og bakgrunn for Hias IKS er med og viser utviklingen for selskapet.

På internettsiden til Hias finner vi følgende uttalelse om historien til Hias: *«Hias ble etablert som et regionalt avløpsselskap i forbindelse med Mjøsaksjonen i 1974. Den røde tråden i selskapets historie har vært en politisk erkjennelse av at noen oppgaver løses bedre i samarbeid enn av hver kommune alene.»*

Bak denne etableringen sto kommunene Ringsaker, Hamar, Vang, Stange og Løten. Formålet var å løse felles utfordringer med transport og rensing av avløp knyttet til gjennomføring av Mjøsaksjonen. Siden 1974 har Hias¹ utviklet seg gradvis til å bli et stort regionalt selskap innen VAR/VA på Hedemarken. Hias ble etablert som interkommunalt selskap i 2002. Sirkula IKS ble skilt ut som et eget renovasjonsselskap i 2016.

4.2 Selskapets virksomhet

Formålet til Hias IKS er å anlegge, eie og drive kommunaltekniske fellesanlegg for vann og avløp i de fire eierkommunene. Dette skal skje etter gjeldende lover, forskrifter, konsesjonsvilkår og rammevilkår fastsatt av kommunene. Hias IKS har regnskapsplikt etter regnskapsloven, jf. IKS-loven § 27. Det medfører også at selskapet følger forskrift om økonomiplan, årsbudsjett og årsberetning for IKS.² Tjenestene fra Hias IKS leveres til selvkost til kommunene.

Felles kommunedelplan³ vann og avløp (VA) for de fire kommunene regulerer hva som er fellesanlegg for vann og kloakk. Hias IKS eier og drifter vannbehandlings- og avløpsrenseanlegg. De har også ansvaret for ca. 90 kilometer ledningsnett, 11 pumpestasjoner, seks høydebasseng og seks måle-stasjoner. Og i tillegg vannbehandlingsanleggene i Sandvika og Vestbygda i Stange. Eierkommunene har i ulik grad lagt anlegg og tjenester til Hias IKS, men alle kommunene eier og drifter en vesentlig del av anleggene og infrastrukturen innenfor VA selv. Hias sitt vann- og avløpsnett står for ca. 10 % av det totale ledningsnett i kommunene. De resterende 90 % eies og driftes av kommunene.

Hias' vannbehandlingsanlegg forsyner til sammen ca. 56 000 personer med vann. Se figur 1 med illustrasjoner og kart for vannforsyningen for Hias IKS og eierkommunene.

¹ Se www.Hias.no for mer informasjon og historikk

² Jf. Forskrift om økonomiplan, årsbudsjett og årsberetning for IKS-er (F16.08.2023) (Hjemmel i IKS-loven §§ 20 og 27) For perioden 2018-2023 fulgte Hias IKS forskriften om årsbudsjett, årsregnskap og årsberetning for IKS-er (F17.12.1999)

³ Se Felles kommunedelplan vann og avløp (VA) 2014-2023 for Hamar, Løten, Ringsaker og Stange

Figur 1: Vannkart, info. fra www.hias.no.

Avløp

Hias IKS eier og drifter avløpsrenseanlegget i Ottestad, inkludert tilhørende overføringsledninger, pumpestasjoner og målestasjoner. Eierkommunene Hamar, Stange, Ringsaker og Løten har selv ansvar for å samle opp avløpet fra sine innbyggere. Hias IKS har ansvaret for hovedtilførselen til avløpsrenseanlegget med målestasjoner og pumpestasjoner. Avløpsmengden fra hver kommune nåles når den går inn på Hias' nett.

Til renseanlegget i Ottestad føres avløpet fra ca. 65 000 personer i tillegg til avløp fra industri og næringsvirksomhet. Se figur 2 med illustrasjoner og kart for avløpsnettet for Hias IKS og eierkommunene.

Figur 2: Avløpsnettet for Hias og eierkommunene. Info. fra www.hias.no.

4.3 Organiseringen av Hias IKS

Hias IKS har tre hovedavdelinger, disse er Plan og prosjekt, Drift og Administrative fellestjenester, se fig. 3 organisasjonskart. Selskapet har en administrerende direktør samt en kommunikasjons- og HR-avdeling som yter tjenester til hele selskapet. Ledergruppen i Hias IKS består av plansjef, VA-sjef, driftssjef, økonomisjef og kommunikasjons- og HR-sjef, samt administrerende direktør.

Avdelingen Plan og prosjekt har ansvaret for prosjekt- og byggeledelse for Hias' investerings-prosjekter, i tillegg til prosjektledelse for overordnede planer, skisseprosjekter og forprosjekter. En betydelig del av Hias' prosjekter er knyttet til omlegginger som er nødvendige på grunn av store infrastrukturprosjekter som styres på regionalt eller nasjonalt nivå, samt prosjekter i eierkommunene. Videre dekker avdelingen selskapets behov for rehabilitering av anlegg og tilpasning til endrede kapasitetsbehov og rammebetingelser. Avdelingen er strukturert i fire programområder:

- Vannforsyning
- Sanering og rehabilitering vann og avløp
- Gjødselabrikken/renseanlegget
- Ressurssenteret

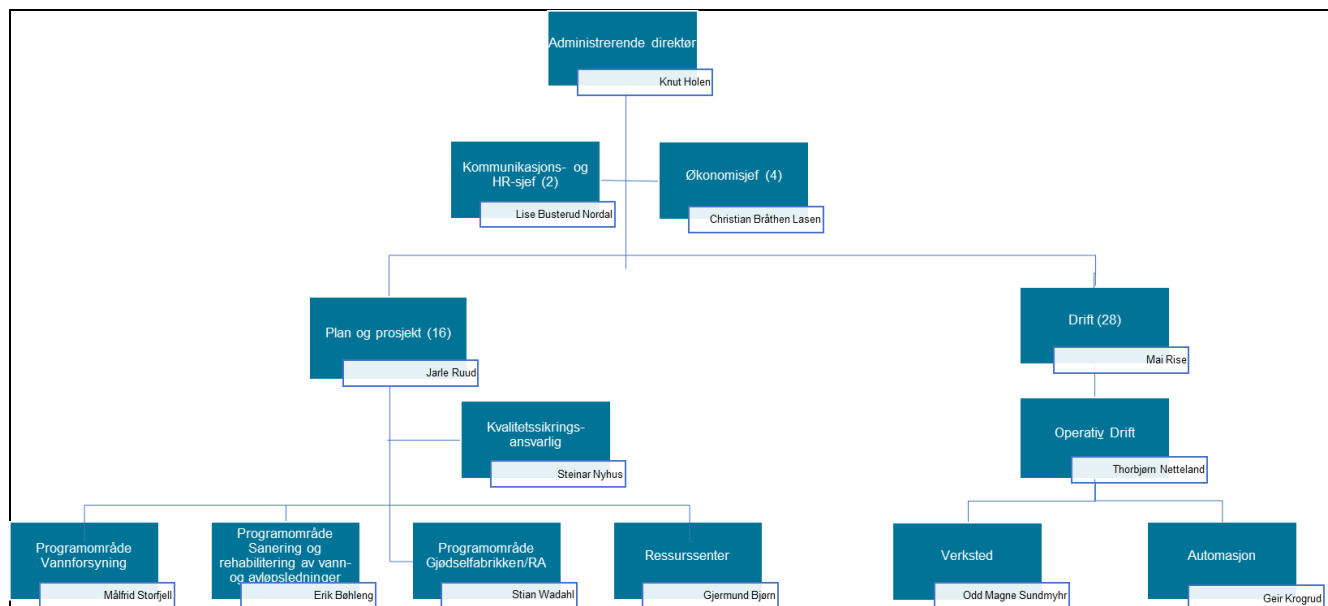
Driftsavdelingen (VA) har ca. 30 ansatte og har det operative ansvaret for vann- og avløpstjeneste-produksjonen i Hias IKS. Avdelingen ledes av en VA-sjef og en driftsleder som har drifts- og personalansvaret

for tre underavdelinger. Disse avdelingene er operativ drift VA, automasjon og verksted. De har i tillegg en prosessingeniør og en driftskoordinator tilknyttet avdelingen.

Avdelingen for administrative fellestjenester leverer følgende tjenester til hele selskapet:

- Regnskap/lønn/økonomistyring
- Personaladministrasjon/HR
- Arkiv- og møtebehandling
- Innkjøp
- Kontortjenester

Hias IKS har hatt avtale om IT-tjenester med Indigo IKT IKS fom. 2019. Det betyr at de har samme IT-leverandør som eierkommunene har.

Figur 3: Organisasjonskart for Hias IKS

4.4 Om Hias IKS og de fire eierkommunene

Hamar, Stange, Løten og Ringsaker kommuner eier Hias IKS sammen. De har følgende eierandeler i det interkommunale selskapet:

- Hamar kommune (52 %)
- Stange kommune (21 %)
- Ringsaker kommune (20 %)
- Løten kommune (7 %)

Hias IKS er et interkommunalt selskap som reguleres av lov om interkommunale selskaper (IKS-loven). Selskapets øverste beslutningsorgan er representantskapet, som består av to representanter fra hver av eierkommunene. I Hias IKS er disse to representantene oftest ordfører og varaordfører i kommunen. Selskapets styre består av syv medlemmer, hvorav fem er valgt av representantskapet fra eierkommunene, og to valgt av og blant de ansatte i selskapet.

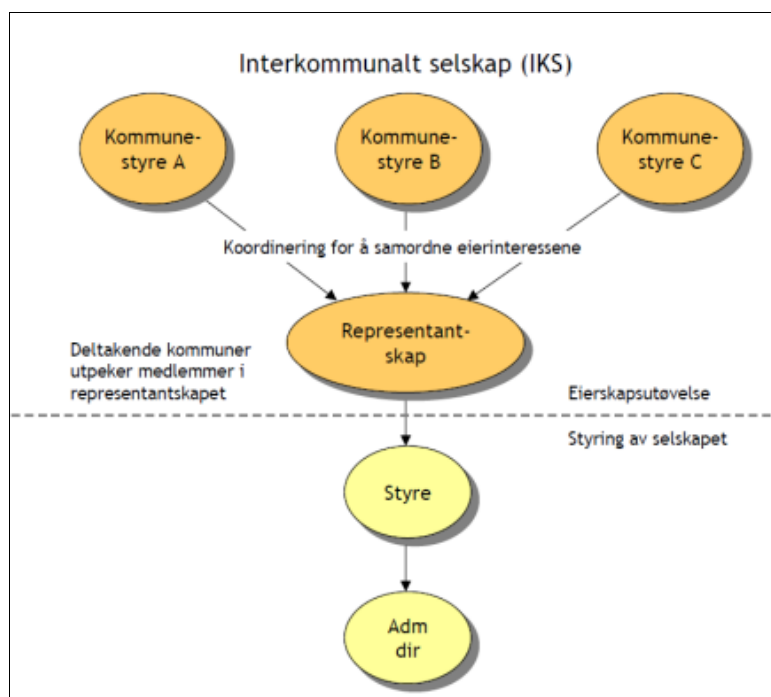
Et IKS er et selvstendig rettssubjekt, som både rettslig og økonomisk er adskilt fra eierkommunene. Selskapsavtalen⁴ for Hias IKS er sentral, da den legger grunnlaget for samarbeid mellom de fire eierkommunene. Denne avtalen utfyller også reglene i lov om interkommunale selskaper for Hias IKS.⁵

Ethvert interkommunalt selskap skal ha et styre og en daglig leder som er ansvarlig for forvaltningen av selskapet, se figur 4. Styrets forvaltningsmyndighet må utøves innenfor rammen av selskapets formål, selskapsavtalen, årsbudsjettet, samt vedtak og retningslinjer fastsatt av representantskapet. Daglig leder ansettes vanligvis av styret. I forvaltningen av selskapet er styret underlagt representantskapet, og det må følge vedtak og retningslinjer som dette fastsetter.

Informasjon til ettertanke (fra kurs hos Samfunnsbedriftene)

For der eierne skal ha de langsiktige visjonene, og styret har ansvaret for selskapets utvikling, skal daglige ledere sørge for at tjenestene leveres til innbyggerne.

Andre sentrale dokumenter, i tillegg til samarbeidsavtalen, for styringen av Hias IKS er selskapsstrategi, eierstrategi, instruks for styret og instruks for administrerende direktør.

Figur 4: Oppbygging av et interkommunalt selskap

Et særtrekk ved interkommunale selskaper er at hver av deltakerne har et ubegrenset ansvar for en fastsatt andel av selskapets samlede forpliktelser. Dette skiller interkommunale selskaper fra aksjeselskap, hvor deltakeransvaret er begrenset. Samlet skal deltakernes ansvarsandeler utgjøre selskapets samlede forpliktelser. I henhold til IKS-loven har eierkommunene et solidarisk ansvar for selskapets forpliktelser.

⁴ Se Selskapsavtale for Hias IKS fra 2021.

⁵ Jf. Lov om interkommunale selskaper § 4 om selskapsavtale

I Hias IKS utgjør eierkommunene hoveddelen av kundegrunnlaget til Hias IKS, noe som medfører at både markeds- og kredittisiko vurderes som lav.

Eksempelvis så utgjorde eierkommunenes andel av omsetning og kundefordringer henholdsvis 98,9 prosent og 62 prosent.⁶ Differansen mellom eierkommunenes andel av omsetning og kundefordringer skyldes hovedsakelig utestående beløp hos BaneNor, relatert til viderefakturering av avtalte investeringsprosjekter. Selskapet er eksponert for renterisiko, ettersom selskapets gjeld har flytende rente.

4.5 Felles kommunedelplan for VA

Som tidligere nevnt har kommunene Hamar, Løten, Ringsaker og Stange hatt en felles kommunedelplan vann og avløp (VA) i perioden 2014-2023. Planen ble rullert i 2018/2019 og viktige tiltak som det ble satset på var følgende: Nytt vannbehandlingsanlegg for Hamar-området, oppgradering og kapasitetsøkning ved Hias avløpsrenseanlegg og økt utskiftingstakt på vann- og avløpsledninger.

På slutten av den forrige kommunale delplanen for VA ble det satt i gang et planprogram for ny felles kommunedelplan for Hias og eierkommunene. Dette planprogrammet ble vedtatt i 2023 i de fire kommunestyrene. Det er enighet om at Hias og eierkommunene skal utarbeide en felles kommunedelplan for vann- og avløpstjenester i regionen i perioden 2024-2033. Målet er at den skal være klar for kommunal behandling i løpet av 2025, deretter kommer høring og behandling til eierkommunene.

Formålet med en ny felles kommunedelplan for vann og avløp er å legge til rette for en effektiv og helhetlig utvikling av den regionale infrastrukturen og de felles VA-anleggene. Som tidligere omtalt, eier og forvalter Hias IKS og de fire tilknyttede kommunene hver sine deler av den offentlige vann- og avløpsinfrastrukturen. En felles kommunedelplan vil danne et solid grunnlag for å fastsette et felles ambisjonsnivå for både fellesløsninger og den enkelte kommunes egne anlegg og utviklingsområder. Planen skal også definere rammer for fremtidige fellesanlegg og tjenester, med mål om å sikre en effektiv og bærekraftig utvikling til beste for hele regionen.

I intervjuet understreket administrerende direktør betydningen av å videreføre den felles kommunedelplanen for vann og avløp. Planen har fungert som et sentralt styringsverktøy for helhetlig forvaltning og utvikling av prosess- og transportanlegg for vann og avløp i regionen. Gjennom denne planen kan eierkommunene fremme behov og bestillinger for både små og store tiltak, med en forventning om at Hias IKS ivaretar det overordnede VA-ansvaret, spesielt for de mest omfattende delene av infrastrukturen.

Hias IKS har også et ansvar for å sikre at eksisterende vann- og avløpsledninger og tilhørende anlegg fungerer optimalt. Dette innebærer å levere trygt og godt drikkevann, samt sørge for forsvarlig avløpshåndtering. For å oppnå dette må ledningsnettet fornyes og oppgraderes i et planmessig tempo. Utskiftingstakten i VA-sektoren er imidlertid en nasjonal utfordring, og dette gjelder også for regionen Hias betjener.

4.6 Investeringer, investeringsplaner og økonomi

Hias IKS har over flere år gjennomført betydelige, hovedsakelig lånefinansierte investeringer. Flere av prosjektene til Hias IKS er knyttet til nødvendige omlegginger på grunn av store nasjonale eller regionale infrastrukturprosjekter, slik som utbygging av E6 og dobbeltspor for jernbanen.

⁶ Jf. Kvalitets-, bærekraft- og årsrapport 2023 – Hias IKS

Det kan også være behov for omlegginger av vann- og avløpsrør på grunn av prosjekter i eierkommunene. I tillegg kommer selskapets eget behov for rehabilitering av anlegg og tilpasning til endrede kapasitetsbehov og rammebetingelser.

4.7 Klima, miljø, beredskap og bærekraft

Norge er forpliktet til å etterleve EUs avløpsdirektiv⁷, som er innlemmet i EØS-avtalen. I tillegg til disse forpliktelsene stiller nasjonale myndigheter særskilte krav, blant annet knyttet til nitrogenrensing, som et ledd i arbeidet med å redde Oslofjorden. Miljødirektoratet og Statsforvalterne har varslet at det vil stilles krav om nitrogenrensing ved avløpsrenseanlegg, også for selskaper som Hias IKS og deres eierkommuner.

Hias IKS har i en årrekke arbeidet systematisk med å fjerne og gjenvinne fosfor fra avløpsvannet, blant annet gjennom den egenutviklede Hias-prosessen. Dette arbeidet er et viktig bidrag til å redusere utslipp av næringsstoffer og forbedre vannkvaliteten i regionen.

De fire eierkommunene har vedtatt planer for klima, miljø og energi for å oppfylle kravene til planlegging på miljø- og klimaområdet, og for å vise hvordan det skal arbeides i kommunen med å nå klimamålene som er satt nasjonalt og regionalt. Hamar og Stange kommuner⁸ har i miljøplanleggingen sin tatt med at Hias IKS har en viktig rolle for at kommunen skal nå målsettinger innen klima.

Hias IKS har i flere år utarbeidet kvalitets- og bærekraft(miljø)rapporter for selskapet. Disse rapportene inneholder blant annet informasjon om Hias sin bærekraftpolitikk og klimaregnskap. Selskapets mål er å bli klimanøytrale. I forbindelse med ferdigstilling av nytt vannbehandlingsanlegg i Sandvika har Hias IKS montert solceller på selskapets bygg, i tråd med planene om å utnytte solenergi.

Hias IKS har et særskilt ansvar for å sikre beredskap for vannforsyningen. De oppdaterer jevnlig sine beredskapsplaner og risikoanalyser, med hovedfokus på å opprettholde en kontinuerlig forsyning av drikkevann av høy kvalitet til hele samfunnet. Begge vannbehandlingsanleggene til Hias IKS er dimensjonert for å kunne betjene hele forsyningsområdet uavhengig av hverandre. Dette sikrer vannforsyningen og gir god beredskap ved driftsstans eller andre problemer knyttet til vannforsyningen.

⁷ Deler av forurensningsforskriftens avløpsdel er en implementering av EUs avløpsdirektiv.

⁸ Se Kommunedelplan for miljø og klima for Hamar (2019-2030) og Kommunedelplan for miljø for Stange kommune (planprogram hvor denne planen som rulleres og behandles i 2025).

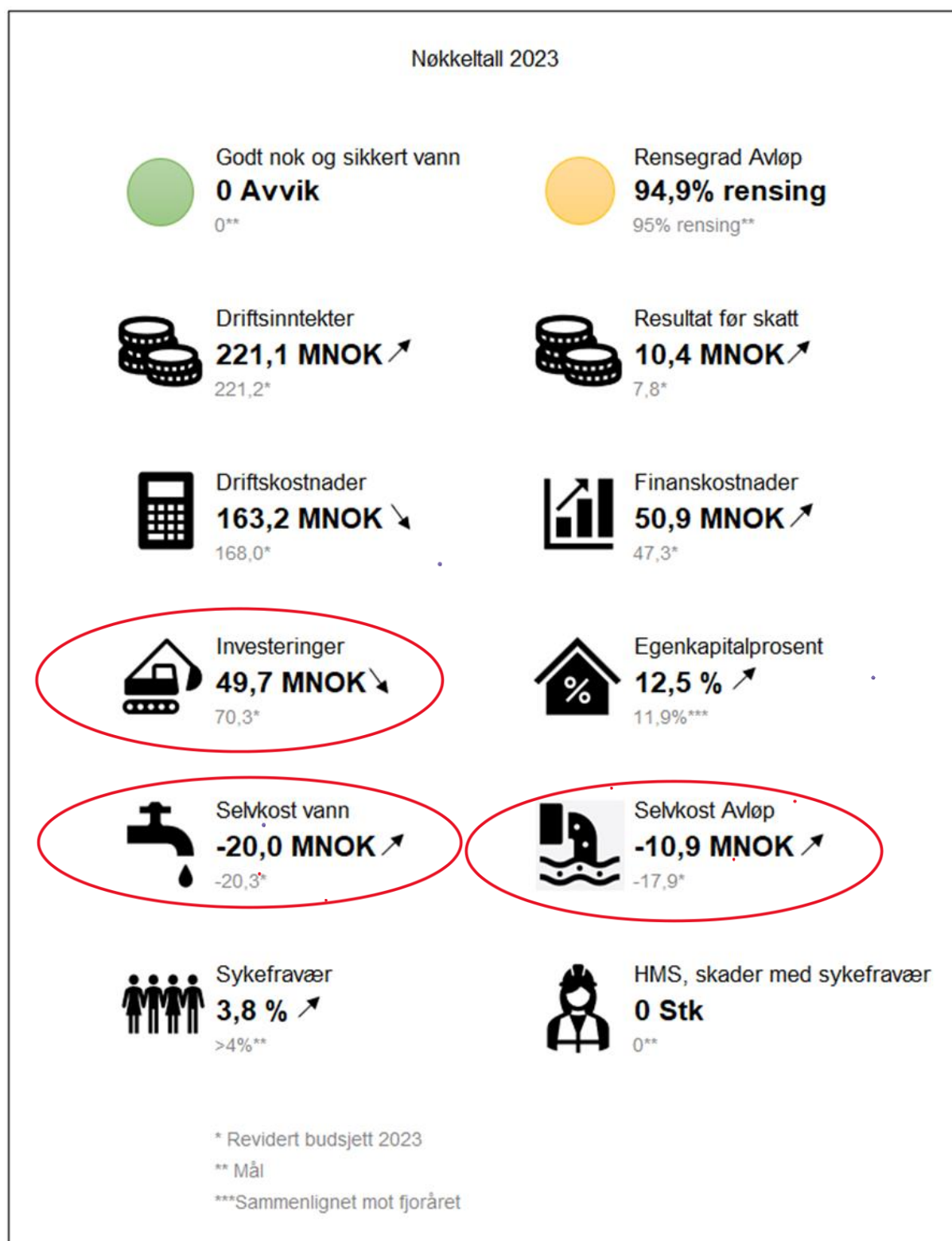

Fig. 5: Informasjon hentet fra Bærekraft- og årsrapport 2023 for Hias IKS

5 Problemstilling 1 – Planer og økonomi

I hvilken grad bidrar planverket til en forutsigbar økonomi i selskapet?

Hias IKS må etterleve flere planverk og regelverk for å sikre at deres vann- og avløpstjenester er trygge, effektive og miljøvennlige. De viktigste lovene og forskriftene de må forholde seg til inkluderer:

Plan- og bygningsloven som regulerer arealbruk og utbygging, inkludert infrastruktur for vann og avløp. Lov om interkommunale selskaper med forskrifter som regulerer organisering, ansvar, økonomiplan, årsbudsjett, låneopptak med mere. Kommuneloven kapittel 15 og forskrift om selvkost har krav om selvkostberegninger og fastsetting av gebyrer. Mens arbeidsmiljøloven med internkontrollforskriften har regler om helse-, miljø- og sikkerhetskrav for en virksomhet.

Hias IKS må følge myndighetskrav for sektoren og ha nødvendige utslippstillatelser fra sine anlegg i henhold til forurensningsloven, som regulerer utslipp til vann og luft, og setter krav til avløpshåndtering. I tillegg må Hias IKS følge vannforskriften som har implementert EUs vanndirektiv med krav til vannkvalitet og forvaltning av vannressurser. Drikkevannsforskriften som setter krav til kvaliteten på drikkevann og overvåking av vannkilder. Og avløpsforskriften som regulerer utslipp fra avløpsanlegg og setter krav til rensing av avløpsvann. Vi har mottatt dokumentasjon fra Hias IKS som viser vedtatte utslippstillatelser fra Fylkesmannen⁹ (nå Statsforvalteren) for utslipp fra både avløpsanlegg og vannbehandlingsanlegg.

Når det gjelder i hvordan planverket bidrar til en forutsigbar økonomi i Hias IKS, fokuserer vi primært på årsbudsjett og økonomiplaner med investeringsplaner. I tillegg har vi gjennomgått felles kommunedelplan for vann og avløp for 2014-2023, primært perioden 2018-2023 etter at VA-planen ble rullert. Denne felles VA-planen er et sentralt verktøy for helhetlig utvikling og prioritering av investeringer og tiltak både i Hias IKS og i de fire eierkommunene. I dette forvaltningsrevisjonsprosjektet har vi hovedsakelig sett på investeringsplanene og prosjektene som Hias IKS har ansvaret for.

5.1 Revisjonskriterier for problemstilling 1

Følgende er en tabell med de kriterier vi har benyttet for å besvare problemstillingen og våre vurderinger av disse. Kriteriene er gjengitt i kortform. For en full utledning av revisjonskriteriene, se [vedlegg A](#).

Kriteriet 1

Årsbudsjettet skal utarbeides slik at det gis et realistisk bilde av virksomheten, og må utarbeides etter bestemmelsene om økonomiplan og årsbudsjett for IKS-er.

Kriteriet 2

Økonomiplan skal gi en realistisk oversikt over investeringsplaner, sannsynlige inntekter, forventede utgifter og prioriterte oppgaver.

Kriteriet 3

Selskapets økonomiplan som representantskapet har vedtatt skal legges til grunn for budsjettarbeidet og øvrig planleggingsarbeid i selskapet.

⁹ Hias IKS – Vedtak om tillatelse til utslipp av kommunalt avløpsvann fra Hias avløpsanlegg, datert 12.12.2016
Hias IKS – Vedtak om utslipp fra vannbehandlingsanlegg ved Nordsveodden, Stange kommune, datert 05.12.2026

5.2 Innhentet data

5.2.1 Realistisk årsbudsjett

Under dette revisjonskriteriet ser vi nærmere på de mest sentrale planene som danner grunnlag for budsjett- og økonomistyringen i selskapet, samt kommuneplaner med handlingsplaner for vann og avløp. Merk at revisjonsperioden er 2018-2023, jf. pkt. 1.4.

Det følger av IKS-loven 1999¹⁰ § 18 at årsbudsjettet skal settes opp slik at det gir et realistisk bilde av virksomheten og det forventede økonomiske resultat av driften. Dette utdypes i budsjett- og regnskaps forskriften¹¹ for IKS, paragraf 2 b) hvor det framkommer at et fullstendig årsbudsjett skal bestå av en oversikt over selskapets investeringer i budsjettåret og hvordan disse skal finansieres...»

Dokumentasjonen vi har mottatt viser at Hias utarbeider årlige budsjett og økonomiplaner, økonomiplanen omfatter de fire neste budsjettår, hvorav det første året er årsbudsjett.

I alle intervjuene ble det presisert at årsbudsjettene i Hias IKS utarbeides med sikte på å gi et så realistisk bilde av virksomheten som mulig. Budsjettet gir en detaljert oversikt over planlagte inntekter og utgifter for det kommende året, og sikrer at selskapet har en klar økonomisk retning. Dette bidrar til å gi et realistisk bilde av virksomheten og legger grunnlaget for en forutsigbar økonomi. Prosessen starter tidlig hvert år, og det tas hensyn til både historiske data og forventede endringer i kostnader og inntekter. Økonomiavdelingen informerte i intervju om at Hias IKS har etablert rutiner for å sikre at budsjettet er i tråd med bestemmelsene om økonomiplan og årsbudsjett for IKS-er.

Vi har mottatt dokumentasjon og informasjon som understreker viktigheten av risikovurderingsarbeidet i Hias IKS. I intervju fikk vi forklaringer på hvordan de arbeider med risikostyring i Hias. De har rutiner som omfatter farekartlegging, risikovurdering, samt tiltak og kontroll som gjennomføres for alle virksomhetsområder i Hias IKS. Dette inkluderer også vurdering av risiko og usikkerhet i økonomiplanleggingen, hvor de mest risikofylte faktorene identifiseres og risikoreduserende tiltak vurderes.

Ettersom Hias IKS operer etter selvkostprinsippet, må de ved utarbeidelse av årsbudsjett og økonomiplan sette opp en forkalkyle med utgangspunkt i forrige års selvkostregnskap. I tillegg utarbeides en etterkalkyle i forbindelse med det faktiske årsregnskap, dette skal sikre at gebyrene dekker kostnadene fullt ut, i tråd med reglene om selvkost. Se mer informasjon om selvkost under problemstilling 4.

Plansjefen i Hias IKS understreker at prosessen med årsbudsjett og økonomiplan starter i april hvert år, og at revideringen av investeringsprosjektene hovedsakelig skjer på planavdelingen. Forslag til neste års årsbudsjett og økonomiplan fra administrasjonen har frist til å være ferdig i juni og behandles av styret i august.

I intervjuene kom det fram at flere forventer at den nye felles VA-planen for 2024-2033 som er under utarbeidelse, vil kunne bidra til en mer langsiktig planlegging og forutsigbar økonomi i selskapet.

5.2.2 Realistisk økonomiplan

Interkommunale selskaper er pålagt å utarbeide en økonomiplan som dekker de neste fire årene. Denne planen skal gi en oversikt over og et realistisk bilde av forventede inntekter og utgifter, herunder investeringsplaner og finansieringen av disse. Økonomiplanen skal også hjelpe selskapet med å planlegge og prioritere ressursbruk på en effektiv måte.

¹⁰ Jf. lov om interkommunale selskaper § 20 innholdet i økonomiplan og årsbudsjett (lov av 01.01.2024)

¹¹ Jf. forskrift av 17.12.1999 som gjaldt til og med 2023

Hias IKS utarbeider økonomiplaner som omfatter de neste fire budsjettårene. Vår gjennomgang av økonomiplaner for Hias IKS viser at de skiller mellom områdene vann og avløp, i tillegg til et felles område for vann og avløp.

I flere av intervjuene kom det fram at Hias IKS i sin økonomi- og budsjettplanlegging er ekstra opptatt av utviklingen for prisvekst og lånerenter. Økonomiplanen baserer seg hovedsakelig på Norges Banks anslag for makroøkonomiske størrelser. Renteforutsetningene, både for lånerente, selvkost og finansavkastning, er basert på markedsanslag fra Kommunalbanken for henholdsvis 3-måneders Nibor og 5-årig swap-rente ifølge økonomisjefen. For lønnsveksten bruker selskapet anslag fra Norges bank for de aktuelle årene. Lønnsoppgjøret baseres på forhandlinger, og vil reflektere de utfordringene som Hias IKS og VA-bransjen til enhver tid har for å sikre nødvendig fagkompetanse på VA-området.

I økonomiplan 2022-2025 er det beskrevet at investerings- og ledningsfornyelsesplanene for Hias vann er basert på felles kommunedelplan vann og avløp 2014-2023, hovedplan vann 2010-2022 og saneringsplan vann 2018-2029. For Hias Avløp baserer investeringsplanene seg på felles VA-plan og to andre spesifikke planer for avløpsområdet.

I økonomiplan for 2022-2025 (side 5) er det skrevet følgende om utfordringer for Hias:

«Andre viktige utfordringer for selskapet er tilpasning til tidskritiske prosesser og store prosjekter styrt av andre enn Hias, men som stiller krav til omfattende omlegging av våre anlegg. Det pågår også store prosjekter på VA- siden i kommunene som det er viktig at Hias koordinerer sine prosjekter i forhold til for å oppnå en samlet god ressursutnyttelse.»

I flere intervjuer har vi fått vite at Hias IKS står overfor utfordringer knyttet til endringer som har påvirket planleggingen av økonomiplanen og gjennomføringen av investeringsprosjekter. Disse endringene inkluderer blant annet oppgaver og prosjekter knyttet til infrastruktur som utbygging av veier (E6) og dobbeltspor for jernbanen i regionen.

Det ble også informert i om at utviklingen i eierkommunene medfører behov for utviklingsplaner samt utbygging og fornyelse av vann- og avløpssystemer, for eksempel utbyggingen ved Heggvin næringspark, Mjøstårnet og IKEA.

Hias IKS og flere andre VA-selskaper/kommuner har mottatt myndighetskrav om nitrogenrensing av avløpsvann. For disse investeringsprosjektene er det risiko knyttet til om myndighetene oppjusterer rensekravet for nitrogen. I den nyeste økonomiplanen er det tatt høyde for et krav om 70 % rensing, men at det samtidig er knyttet usikkerhet til resultatet av pågående pilotprosjekter. Disse forholdene kan derfor ha innvirkning både på priskurven og likviditet/låneopptak. I intervjuene ble det opplyst at de største investeringene knyttet til krav om nitrogenrensing vil komme fra 2028. På grunn av disse kommende investeringene har Hias IKS behov for å bygge opp selvskostfondet for avløp.

5.2.3 Vedtatt økonomiplan

Hias IKS har sendt over dokumentasjon på økonomiplaner for 2018-2021 og 2022-2025.

I den vedtatte økonomiplanen for 2022-2025 er det under kapitlet om utfordringer og strategier beskrevet at *«De primære målene knyttet til drift og investeringer i regi av Hias IKS er gitt i KDP-VA¹², som danner grunnlaget for økonomiplanen.»*

I intervjuene fremkom det at Felles kommunedelplan for VA for de fire eierkommunene (2014-2023) har vært en sentral og helhetlig regional plan for utvikling og samarbeid innen VA-sektoren på Hedemarken.

¹² KDP-VA står for Kommunal delplan vann og avløp

Det er uttrykt forventninger og krav til planprogrammet for den nye felles kommunedelplan (2024-2033), som nå er under utredning. I denne prosessen vurderes organisering, ansvarsfordeling og oppgaveløsning mellom Hias IKS og eierkommunene som sentrale temaer. Forutsigbarhet er en nøkkelfaktor i VA-sektoren, og langsiktige, forpliktende planer er avgjørende for å sikre stabil og effektiv utvikling av infrastrukturen.

I dokumentasjonen vi har mottatt har vi sett at selskapsavtalen¹³ for Hias IKS er sentral. I denne avtalen, som utfyller reglene i lov om interkommunale selskaper, er det fastsatt hvordan behandlingen av budsjett og økonomiplan skal foregå i selskapet. Styrets forslag til økonomiplan og budsjett skal foreligge til behandling i eierkommunene innen 15.aug. og behandles i representantskapet innen 15. okt. hvert år.

Det heter videre at styret skal legge felles VA-plan til grunn for utarbeidelse av sitt forslag til økonomiplan og budsjett, vedtak fra representantskapet, samt avtaler mellom selskapet og kommunene. Det er også presisert i selskapsavtalen at det skal framgå tydelig i økonomiplan og budsjett hvilke selvkostberegninger som er lagt til grunn. Dokumentasjonen fra møteprotokoller fra representantskapet i Hias IKS viser at de har vedtatt økonomiplan og årsbudsjett for selskapet i oktober hvert år.

I intervjuer kom det frem at i flere prosjekter hvor mer enn en eierkommune er involvert har ansvaret blitt overført til Hias IKS som interkommunal VA-aktør, eks.vis. utbyggingen av Heggvin. Hias IKS må også i samarbeid med eierkommunene forholde seg til lokale planer og retningslinjer som disse har.

5.3 Revisors vurderinger

5.3.1 Vurdering av revisjonskriteriet 1 – Realistisk årsbudsjett

Årsbudsjettet er et viktig verktøy for økonomisk styring, vi registrerer at Hias benytter budsjettet aktivt for å følge opp økonomi og utvikling i selskapet. Hias IKS bygger på risikovurderinger som gjennomføres jevnlig i selskapet, og spesielt for risiko knyttet til økonomi i årsbudsjettering, eks. renter og prisvekst.

Dokumentasjonen fra Hias IKS viser at de har skriftlige rutiner for utarbeidelse av årsbudsjett og økonomiplan.

Vi har merket oss at forslag til neste års årsbudsjett og økonomiplan fra administrasjonen skal være ferdig til intern behandling i juni og sendes til styret i august. Dette bidrar til å sikre en planlagt og strukturert budsjettprosess. Ettersom Hias IKS er et interkommunalt selskap skal forslag til årsbudsjett og økonomiplan endelig vedtas av representantskapet i Hias IKS, jf. møteprotokoll for oktober 2023.

Revisjonens vurdering er at Hias IKS har en omfattende og forsvarlig budsjettprosess som sikrer at selskapet har realistiske årsbudsjett for sin virksomhet. Prosjekter som går over flere år følges opp i budsjett – og økonomiplanarbeidet.

Vi mener at revisjonskriteriet 1 er etterlevd.

Kriteriet 1

Årsbudsjettet skal utarbeides slik at det gis et realistisk bilde av virksomheten, og må utarbeides etter bestemmelsene om økonomiplan og årsbudsjett for IKS-er.

5.3.2 Vurdering av revisjonskriteriet 2 – Økonomiplanen skal gi et realistisk bilde

I økonomiplanen for 2022-2025 fremgår det at investeringsplanene for Hias vann er basert på felles VA-plan, samt hovedplan vann 2010-2022 og saneringsplan vann 2018-2029. Dette illustrerer den langsiktige og kontinuerlige prosessen for planleggingsarbeidet i Hias IKS. Selskapet følger vedtatte planer, men de justeres for å sikre mer realistiske, oppdaterte og prioriterte økonomiplaner for de kommende årene,

¹³ Se Selskapsavtale for Hias IKS fra 2021

basert på revisjoner av gjeldende planer. Investeringsplaner blir revidert ut fra hva som har blitt gjennomført siste år, hva som prioriteres, hva som eventuelt blir utsatt og hva som planlegges for neste år av investeringer.

Vi registrerer også at det kan være utfordrende for Hias IKS å planlegge investeringer i en virksomhet som mottar pålegg fra myndigheter om ulike tiltak. For eksempel har Hias IKS i økonomiplanen tatt høyde for et krav om 70 % for nitrogenrensing, noe det er knyttet usikkerhet til. Vurderingen av risiko og usikkerhet er spesielt krevende i startfasen av slike prosjekter. I økonomiplanen fremgår det at Hias IKS planlegger å bygge opp selvkostfondet for avløp for å møte disse kravene og investeringene knyttet til nitrogenrensning.

Etter revisjonens vurdering gir økonomiplanen for Hias en realistisk oversikt over investeringsplaner, sannsynlige inntekter, forventede utgifter og prioriterte oppgaver.

Vi mener at revisjonskriteriet 2 er etterlevd.

Kriteriet 2

Økonomiplan skal gi en realistisk oversikt over investeringsplaner, sannsynlige inntekter, forventede utgifter og prioriterte oppgaver.

5.3.3 Vurdering av revisjonskriteriet 3 – Vedtatt økonomiplan

Mottatt dokumentasjon viser at økonomiplanene i hovedsak henger sammen med felles VA-plan for 2014-2023. Det kommer fram at noen investeringsprosjekter har blitt utsatt og noen investeringsprosjekter er forsinket. Basert på dokumentasjon og intervjuer er vår vurdering at økonomiplanen legges til grunn for budsjettarbeidet og andre planer i selskapet.

Vi mener at revisjonskriteriet 3 er etterlevd

Kriteriet 3

Selskapets økonomiplan som representantskapet har vedtatt skal legges til grunn for budsjettarbeidet og øvrig planleggingsarbeid i selskapet.

5.3.4 Oppsummert vurdering

Planverket i Hias IKS bidrar til en rimelig forutsigbar økonomi, men det er rom for forbedringer. Økonomiplanen og årsbudsjettet gir en realistisk oversikt over investeringsplaner, sannsynlige inntekter, forventede utgifter og prioriterte oppgaver. Prosessen med årsbudsjett og økonomiplan starter tidlig hvert år, og det reviderte investeringsbudsjettet tas med i økonomiplanarbeidet.

Likevel er det behov for å se lenger enn fire år fremover, og den nye felles VA-planen som er under utarbeidelse kan gi enda bedre langsiktig planlegging.

Hias IKS har etablert gode rutiner for økonomiplanlegging, budsjettarbeid og rapportering. Det er imidlertid utfordringer knyttet til myndighetskrav om nitrogenrensing, andre uforutsette endringer og prisvekst som kan påvirke gjennomføringen av investeringsprosjekter. Planverket bidrar til en forutsigbar økonomi, men det er behov for mer langsiktig planlegging.

6 Problemstilling 2 - Gjennomføring av investeringsprosjekter

Blir investeringsprosjekter i Hias IKS gjennomført i tråd med budsjett og felles VA-plan?

6.1 Revisjonskriterier for problemstilling 2

Følgende er en tabell med de kriterier vi har benyttet for å besvare problemstillingen og våre vurderinger av disse. Kriteriene er gjengitt i kortform. For en full utledning av revisjonskriteriene, se [vedlegg A](#).

Kriteriet 4

Investeringsprosjektene i Hias IKS må gjennomføres i tråd med vedtatte årsbudsjett og VA-plan/ investeringsplaner.

Kriteriet 5

Hias IKS må ha et system for prosjektstyring som sikrer at prosjektene gjennomføres og følges opp på en hensiktsmessig måte.

6.2 Innhentet data

6.2.1 Gjennomføring av investeringsprosjekter

Når det gjelder planlegging og gjennomføring av investeringsprosjekter, fremkom det i intervjuene at Hias IKS i hovedsak følger den felles VA-planen for Hias IKS og de fire eierkommunene.

Denne planen fungerer som et sentralt styringsverktøy og referansedokument for investeringene, og har som mål å sikre en helhetlig utvikling og forvaltning av prosess- og transportanlegg for vann og avløp i regionen. Planen inneholder tydelige målsettinger og prioriterte tiltak, som Hias IKS følger opp i sitt investeringsarbeid.

I intervjuene med administrerende direktør og plansjefen ble det opplyst at investeringene i Hias IKS hovedsakelig deles inn i fire hovedkategorier. Denne inndelingen gir en strukturert tilnærming til investeringsstrategien, men det ble også påpekt at fortsatt eksisterer utfordringer knyttet til prioritering og gjennomføring av prosjektene.

1. Myndighetspålaget oppgaver

Hias IKS utfører oppgaver pålagt av myndighetene, det gjelder blant annet krav til drikkevann. Ved innføringen av det nye industriutslipps-direktivet fra EU er næringsmiddelindustrien pålagt å fjerne nitrogen. Miljømyndighetene har varslet krav om nitrogenfjerning for alle større renseanlegg med vassdrag (resipienter) knyttet til Oslofjorden. Hias IKS holder nå på å planlegge hvordan de skal få sikret tilfredsstillende rensing av nitrogen ved sine avløpsanlegg.

2. Regional utvikling

Denne kategorien omfatter investeringsprosjekter som settes i gang pga. ønsker og utviklingsbehov fra eierkommunen(e), for eksempel utbyggingen av IKEA og Heggvin næringsområde. Noen av investeringsprosjektene til Hias IKS er knyttet til omlegginger som er nødvendige pga. store nasjonale eller regionale infrastrukturprosjekter slik som utbygging av E6 og dobbeltspor for jernbanen.

3. Vedlikehold av infrastruktur

Hias IKS gjennomfører kontinuerlig vedlikeholds- og investeringsprosjekter, inkludert rehabilitering og fornyelse av ledningsnett. Behovet for en høy fornyelsestakt er betydelig, særlig som følge av lekkasjetap i vannledningsnett og økende krav til overvannshåndtering som følge av klimaendringer. I den felles VA-planen for perioden 2014–2023 ble det lagt til grunn en årlig utskiftingstakt på i gjennomsnitt én prosent for vannledninger.

Når det gjelder sanering og rehabilitering av avløpstransportsystem har disse de siste årene i stor grad vært styrt av eksterne aktørers planer. Dette inkluderer prosjekter initiert av Bane Nor, Nye Veier, Statens vegvesen og nabokommuner som skal gjennomføre saneringstiltak og dermed påvirker Hias IKS sine prioriteringer og gjennomføring.

4. Lønnsomme prosjekter

Investeringene knyttet til lønnsomme prosjekter hos Hias IKS omfatter i hovedsak tiltak for å redusere energikostnader og øke andelen egenprodusert energi. Dette inkluderer etablering av solcelleanlegg ved selskapets anlegg, samt utskifting av pumper og annet teknisk utstyr for å oppnå en mer energieffektiv drift. I tillegg har selskapet nylig investert i en gassmotor som utnytter overskuddsgass fra egne prosesser.

Gjennom disse tiltakene har Hias IKS etablert en betydelig grad av egenproduksjon av elektrisitet. Kombinasjonen av solcelleanlegg og gassmotor dekker nå opptil 25 prosent av selskapets totale strømforbruk, noe som bidrar til både økonomisk og miljømessig bærekraft.

Det ble opplyst at det for investeringsprosjektene knyttet til regional utvikling kan medføre særskilte utfordringer. Det skyldes at slike prosjekter ofte haster eller har stor strategisk betydning for én eller flere kommuner, samt for statlige eller fylkeskommunale aktører. I intervjuene kom det frem at Hias IKS i flere tilfeller har måtte omdisponere ressurser og personell for å håndtere nye, prioriterte investeringsprosjekter av denne typen.

Denne omfordelingen har i enkelte tilfeller ført til at pågående prosjekter har blitt satt på vent, eller at planlagte tiltak har blitt nedprioritert eller utsatt til påfølgende år. Dette illustrerer behovet for tydelige prioriteringer og fleksibilitet i investeringsplanene, som derfor må revideres og tilpasses løpende for å sikre god ressursutnyttelse og måloppnåelse.

I intervjuene ble det flere ganger påpekt at fremdriften i investeringsprosjektene har måtte tilpasses selskapets økonomi og andre nødvendige investeringer knyttet til statlige pålegg og regionale utviklingstiltak. Dette kan, som tidligere nevnt, føre til at enkelte prosjekter blir satt på vent, utsatt eller nedprioritert.

Vi mottok omfattende informasjon om det største investeringsprosjektet Hias IKS har gjennomført. Dette gjelder det nye vannbehandlingsanlegget (VBA) i Sandvika, som var et betydelig investeringsprosjekt i den felles VA-planen, ferdigstilt i mars 2022. Prosjektet ble gjennomført over en periode på omtrent ni år og hadde en total kostnad på cirka 380 millioner kroner.

En prosjektgruppe på fem personer fra Hias IKS var involvert i ulike faser og oppgaver gjennom hele prosjektet. I tillegg deltok opptil fem større entreprenører, sammen med deres underentreprenører, deltok i byggingen og ferdigstillelsen av anlegget. Gjennomføringen og ferdigstillelsen av vannbehandlingsanlegget tok lengre tid enn planlagt, delvis på grunn av koronapandemien, konkurs hos en entreprenør og tekniske utfordringer med inntaksledningen mot slutten av prosjektet.

Hias IKS har rutiner for oppfølging av økonomi i alle investeringsprosjekter som vi har fått tilgang til. Rutinene innebærer at prosjektleder rapporterer månedlig til programansvarlig, som igjen rapporterer til plansjefen. Hias IKS benytter systemet Corporater for budsjettering og intern prosjektstyring, og de har et eget "sideregnskap" i Excel for oppfølging av økonomi i prosjektene.

6.2.2 Prosjektstyring

Hias IKS benytter kvalitetssystemet EQS (Extend Quality System) for kvalitets- og virksomhetsstyring i selskapet. Ifølge administrerende direktør bidrar dette systemet til å sikre forsvarlig internkontroll, med beskrivelser av ansvar, oppgaver, risiko m.m. Hias IKS har nylig revidert fullmaktsmatrisen¹⁴ for selskapet, den skal sikre korrekt framgangsmåte for godkjenning av saker på ulike nivåer i organisasjonen.

For å styre investeringsprosjektene bruker Hias IKS prosjektstyringsverktøyet Interaxo til oppfølging av eksterne leverandører. Med dette systemet kan de følge opp framdriftsplaner og rapportere i prosjektene. Avvik i prosjektene i forhold til kvalitet, HMS og miljø registreres i Interaxo. Det interne projektrapporteringssystem er ifølge plansjefen Corporater.

Hias IKS følger standardene NS 8406 og 8407 for bygge- og anleggskontrakter, og er sertifisert etter ISO-standardene ISO 9001 (kvalitet) og ISO 14001 (miljø). Kravene i disse ISO-standardene er innarbeidet i kvalitetssystemet EQS. Mottatt dokumentasjon viser at Hias IKS har prosjektrutiner som dekker oppfølging av økonomi, gjennomføring av prosjekter, ivaretagelse av miljøhensyn, evaluering m.m.

Investeringsprosjektene kan omfatte opptil syv ulike faser fra start til slutt, inkludert utredninger, skisseprosjekt, forprosjekt, detaljprosjekt, utbygging m.m, jf. informasjon fra plansjefen. Usikkerheten i et prosjekt er størst i startfasen og reduseres gradvis etter hvert som utforming, planer og kostnadsanslag blir mer konkretisert. Usikkerheten i beregningen av det enkelte tiltak antas å være mellom 15-50 %, avhengig av hvor langt tiltaket er kommet i planleggingsfasen.

I intervjuene fikk vi vite at gjennomføringen av prosjekter følger en strukturert prosess med rutiner som inkluderer utarbeidelse av prosjektmandat, detaljert prosjektplanlegging, gjennomføring, avslutning og evaluering, samt gevinstrealisering. Det gjennomføres ROS-analyser for hvert investeringsprosjekt hvor risiko, sannsynlighet og konsekvenser m.m. vurderes.

Hias IKS benytter eksterne rådgivere for prosjektering i mange investeringsprosjekter. Det gjennomføres jevnlig byggemøter med entreprenørene, dette er avhengig av størrelsen og kompleksiteten på investeringsprosjektet.

6.3 Revisors vurdering

6.3.1 Vurdering av revisjonskriteriet 4 – Gjennomføring av investeringsprosjekter

I utgangspunktet skal investeringsprosjektene gjennomføres i tråd med vedtatt årsbudsjett og investeringsplanene i VA-planen. Dette gjelder både for Hias IKS og de fire eierkommunene for deres kommunale VA-prosjekter.

Vår vurdering er at de fleste investeringsprosjektene som Hias planlegger og gjennomfører, følger oppsatt framdriftsplan og budsjett. Det vedtatte årsbudsjettet for investeringer blir revidert i løpet av året, disse revisjonene kommer frem i tertialrapportene. For noen prosjekter overføres det investeringsmidler til neste år. For noen investeringsprosjekter kan det oppstå stans og utsettelse som forsinker fremdriften. Det kan være flere grunner til at investeringsprosjektene ikke blir gjennomført som planlagt. Dette kan skyldes at

¹⁴ Jf. Fullmaktsmatrise for Hias IKS (gyldig fra 21.10.2024)

andre tidskritiske prosjekter blir prioritert først, slik at det planlagte prosjektet må utsettes eller settes på vent.

Forsinket gjennomføring av investeringsprosjekter kan også skyldes behov for koordinering med andre virksomheter, mangel på kapasitet, økonomiske grunner og/eller ressurser.

Vi mener at revisjonskriteriet 4 er etterlevd.

Kriteriet 4

Investeringsprosjektene i Hias IKS må gjennomføres i tråd med vedtatte årsbudsjett og VA-plan/investeringsplaner.

6.3.2 Vurdering av revisjonskriteriet 5 – Prosjektstyring

Hias IKS benytter flere systemer og verktøy for prosjektstyring i sine investeringsprosjekter, i tillegg til egne prosjektrutiner. Prosjektstyringsverktøyet Interaxo brukes til ekstern styring av prosjektene, oppfølging av framdriftsplaner og rapportering, mens verktøyet Corporater brukes for intern budsjettering og rapportering.

I tillegg følger Hias IKS standarder NS 8406 for bygg og anlegg i bransjen og NS 8407 for totalentreprise. Vi registrerer også at prosjektansvarlige gjennomfører ROS-analyser for hvert investeringsprosjekt hvor risiko, sannsynlighet og konsekvenser m.m. vurderes. Prosjektene må også følge kvalitetssystemet EQS, som Hias IKS benytter for kvalitets- og virksomhetsstyring i selskapet.

Etter vår vurdering har Hias IKS gode verktøy og systemer for prosjektstyring i sine investeringsprosjekter.

Vi mener at revisjonskriteriet 5 er etterlevd

Kriteriet 5

Hias IKS må ha et system for prosjektstyring som sikrer at prosjektene gjennomføres og følges opp på en hensiktsmessig måte.

6.3.3 Oppsummert vurdering

Investeringsprosjektene i Hias IKS ser ut til å bli gjennomført i samsvar med budsjett og den felles VA-planen. Likevel kan det oppstå utfordringer knyttet til uforutsette endringer og prisvekst. Ifølge økonomiavdelingen utgjør den felles VA-planen et solid grunnlag for økonomiplanlegging, men myndighetspålagte oppgaver og andre prosjekter kan påvirke prioriteringene. Prisvekst og renteutvikling er også faktorer som kan gjøre det utfordrende å estimere kostnadene nøyaktig.

Revisors vurderinger er at Hias IKS har etablerte rutiner og systemer for å sikre at investeringsprosjektene gjennomføres i tråd med vedtatte årsbudsjett og VA-plan, samt at de har et system for prosjektstyring som sikrer hensiktsmessig gjennomføring og oppfølging av prosjektene.

7 Problemstilling 3 – Rapportering i investeringsprosjekter

Blir det rapportert på fremdrift og avvik til kommunen, og blir endringer korrigert i selskapets budsjett og økonomiplan?

7.1 Revisjonskriterier for problemstilling 3

Følgende er en tabell med de kriterier vi har benyttet for å besvare problemstillingen og våre vurderinger av disse. Kriteriene er gjengitt i kortform. For en full utledning av revisjonskriteriene, se [vedlegg A](#).

Kriteriet 6

Hias IKS må ha rutiner for intern oppfølging og rapportering som er egnet til å avdekke avvik i investeringsprosjektene.

Kriteriet 7

Avvik i investeringsprosjektene må følges opp etter gjeldende lovbestemmelser og rapporteringsrutiner.

Kriteriet 8

Hvis det foreligger vesentlige budsjettavvik i forhold til årsbudsjettet skal styret straks melde fra til representantskapet, og legge frem sak om endringer i budsjettet.

7.2 Innhentet data

I intervjuer har vi fått informasjon om at prosjektlederne rapporterer månedlig til programansvarlig i programmet Corporater. Programansvarlige rapporterer deretter månedlig til plansjefen, som videreformidler prosjektstatus og eventuelle reviderte prognoser til ledergruppa. Dokumentasjonen som vi har mottatt viser at Hias IKS har etablerte rutiner for økonomisk oppfølging i alle investerings-, drifts- og utviklingsprosjekter med eksterne kontrakter eller med betydelig omfang av eksterne fakturaer.

VA-sjefen opplyste at avdelingene regelmessig rapporterer til ledergruppen om drift, økonomi, HMS og status for avdelingenes arbeid. Disse dataene inkluderes også i tertialrapporteringene til styret. Hias IKS har omfattende rapporteringsforpliktelser overfor myndighetene, inkludert Mattilsynet, Statsforvalteren og Miljødirektoratet.

I ulike rapporter som tertial-, bærekraft og årsrapporter oppsummerer Hias IKS status for investeringsprosjektene. For noen av disse prosjektene rapporteres det at en kombinasjon av kostnadsbesparelser og endret fremdrift har resultert i at de gjennomførte investeringene ligger under revidert budsjett, jf. tertialrapport fra 2023. Noen prosjekter har blitt forlenget i tid, mens andre prosjekter har blitt rimeligere enn opprinnelig budsjettet.

Administrerende direktør har i intervju opplyst at økonomien gjennomgås månedlig i ledermøtene, og at dette er faste punkter på møteagendaen gjennom året. Dette inkluderer status på store investeringsprosjekter og tertialrapporter. For store investeringsprosjekter, med kostnadsramme på over 100 millioner kroner, rapporteres det også til styret. Tertialrapporter til styret inneholder vesentlig informasjon om status, utvikling, økonomi og investeringer. Hias IKS utarbeider også årsregnskap med noter som inneholder lovpålagt informasjon, samt årsberetning og bærekraftrapport med beskrivelser av selskapets virksomhet.

Vesentlig budsjettavvik

Det følger av IKS-loven at vesentlige budsjettavvik i forhold til budsjett skal behandles av representantskapet. I Hias IKS viser fullmaktsmatrisen at kriteriet for når et avvik skal betraktes som vesentlig er satt til 5%.

I IKS-loven står det at «Hvis utviklingen tilsier at inntektene eller kostnadene vil avvike vesentlig sammenholdt med årsbudsjettet, skal styret straks gi melding til representantskapet. Styret skal deretter legge frem et forslag til endringer i årsbudsjettet. Forslaget skal behandles av representantskapet.»

Hverken dokumentasjon som tertialrapporter, styre- og representantskapsprotokoller eller reviderte investeringsbudsjetter har gitt oss informasjon om at Hias IKS har hatt vesentlig budsjettavvik på 5% i revisjonsperioden. Det har heller ikke kommet noe informasjon om vesentlige budsjettavvik i intervjuer.

7.3 Revisors vurdering

7.3.1 Vurdering av revisjonskriteriet 6 – Rutiner for rapportering

Etter revisors vurdering ser rapporteringen på fremdrift og avvik i investeringsprosjekter til ledelsen og styret i Hias IKS ut til å være godt ivaretatt. I investeringsprosjektene har de rutiner for oppfølging og rapportering av utvikling og avvik innen økonomi, kvalitet, HMS og miljø fra prosjektleder til programansvarlig/plansjef.

Hias IKS utarbeider tertialrapporter tre ganger årlig, som presenteres for styret og legges fram for representantskapet i deres møter. Disse rapportene inkluderer hovedtall for økonomien, utviklingen i forhold til overordnede mål for vann og avløp, samt avvik på investeringsprosjektene. I tillegg utarbeider selskapet årsregnskap og årsberetning, som inneholder mye informasjon om selskapets økonomi, utvikling og fremtidsutsikter.

Vi mener at revisjonskriteriet er etterlevd.

Kriteriet 6

Hias IKS må ha rutiner for intern oppfølging og rapportering som er egnet til å avdekke avvik i investeringsprosjektene.

7.3.2 Vurdering av revisjonskriteriet 7 – Avvik i investeringsprosjekter

Rapportering i investeringsprosjekter følger rutinene for prosjektstyring, vi har tidligere nevnt at planavdelingen og prosjektlederne bruker prosjektstyringsverktøyet Interaxo.

Med dette systemet kan prosjektlederne følge framdriftsplaner og rapportering i prosjektene. Avvik som registreres i Interaxo er i forhold til kvalitet, framdrift, HMS og miljø. Investeringsprosjektene gjennomgås jevnlig og revideres hvis det er avvik og behov for revisjon.

Vi mener at revisjonskriteriet er etterlevd.

Kriteriet 7

Avvik i investeringsprosjektene må følges opp etter gjeldende lovbestemmelser og rapporteringsrutiner.

7.3.3 Vurdering av revisjonskriteriet 8 – Vesentlig budsjettavvik

Vi har ikke sett noen vesentlige budsjettavvik i dokumentasjonen eller fått informasjon om det i intervjuer. I Hias IKS er kriteriet for når et budsjettavvik skal betraktes som vesentlig satt til 5%, jf. fullmaktsmatrise for selskapet.

Vi har ikke nok datagrunnlag til å kunne vurdere og konkludere på dette revisjonskriteriet.

Kriteriet 8

Hvis det foreligger vesentlige budsjettavvik i forhold til årsbudsjettet skal styret straks melde fra til representantskapet, og legge frem sak om endringer i budsjettet.

7.3.4 Oppsummert vurdering

Rapportering på fremdrift og avvik til styret og videre til representantskapet ser ut til å være ivaretatt. Hias IKS utarbeider tertialrapporter og årsrapport som presenteres for styret og representantskapet i selskapet. Disse rapportene inkluderer nøkkeltall for økonomien, utviklingen i forhold til overordnede mål for vann og avløp, samt avvik på investeringsprosjektene. For større prosjekter (over 100 millioner kr) er det hyppigere rapportering til styret gjennom året. Eventuelle vesentlige budsjettavvik skal meldes til representantskapet, og det legges frem saker om endringer i budsjettet.

8 Problemstilling 4 – Selvkostberegninger

Er beregning av selvkost for vann og avløp i henhold til kommunelovens krav?

8.1 Revisjonskriterier for problemstilling 4

Følgende er en tabell med de kriterier vi har benyttet for å besvare problemstillingen og våre vurderinger av disse. Kriteriene er gjengitt i kortform. For en full utledning av revisjonskriteriene, se [vedlegg A](#).

Kriteriet 9

Det utarbeides en selvkostkalkyle som grunnlag for gebyrene. Kostnadene skal fullt ut dekkes inn gjennom gebyrene.

Kriteriet 10

Det foretas en avregning mot selvkostregnskapet ved årsslutt som tar hensyn til relevante kostnader og inntekter, og som benyttes som grunnlag i påfølgende års selvkostkalkyle.

Kriteriet 11

Differanse mellom selvkostkalkyle og selvkostregnskap resulterer i avsetning eller bruk av selvkostfond (evt. fremføring av underskudd) i henhold til gjeldende regelverket.

Kriteriet 12

Selvkostberegningene skal være dokumenterte.

8.2 Innhentet data

Utarbeidelse av selvkostkalkyle og avregning ved årets slutt: HIAS IKS har vedtatt full selvkost for vann og avløp. I intervju med økonomisjefen og regnskapssjefen i Hias IKS har vi fått informasjon om at selskapet utarbeider selvkostkalkyler to ganger i året, en forkalkyle basert på forrige års selvkostregnskap og en etterkalkyle i forbindelse med det faktiske årsregnskapet. Selskapet baserer sine beregninger på selvkostforskriften fra 11.12.2019, og det er utarbeidet skriftlige rutiner for beregning av selvkost.

Ved beregning av selvkost tar selskapet utgangspunkt i direkte og indirekte driftskostnader som Hias IKS har ifm. produksjon av vann- og avløpstjenester. Eventuelle inntekter utenom gebyrer tas med i beregningen, og det beregnes kalkulatoriske renter knyttet til kapitalkostnader. Det skilles mellom inntekter utenom gebyr som tilhører selvkost, og inntekter som ikke inngår i selvkost. Videre er det opplyst at Hias IKS ikke har noe betydelige driftsinntekter utover det som faktureres kommunene. Kostnadene fordeles til definerte aktiviteter innenfor selvkostområdene vann og avløp, og gebyrene fastsettes basert på disse kalkylene.

Ved utarbeidelse av økonomiplan settes det opp en forkalkyle med utgangspunkt i forrige års selvkostregnskap, inkludert påslag for endringer i investeringsprosjekter. Dette sikrer at gebyrene dekker kostnadene fullt ut. Hias presenterer i økonomiplan for 2025-2028 beregnet selvkostgrad og utviklingen i selvkostfond fra 2023 til 2028, oppsummert i følgende tabell:

		Regnskap 2023	Budsjett 2024	Prognose 2024	Økonomi- plan 2025	Økonomi- plan 2026	Økonomi- plan 2027	Økonomi- plan 2028
VANN	Selvkostgrad dette året	99 %	109 %	112 %	108 %	108 %	97 %	96 %
	Saldo selvkostfond pr 01.01.	-18 368	-20 329	-19 960	-10 916	-4 623	2 550	-8
	Årets avsetning til selvkostfond/bruk av selvkostfond	-786	7 587	9 729	6 614	7 215	-2 609	-3 095
	Kalkulatorisk rente på selvkostfond	-806	-708	-685	-321	-42	51	-63
	Saldo selvkostfond pr 31.12	-19 960	-13 450	-10 916	-4 623	2 550	-8	-3 166
1)	%-andel kapitalkostnader	68 %	67 %	70 %	67 %	66 %	67 %	67 %
AVLØP	Selvkostgrad dette året	105 %	115 %	108 %	116 %	114 %	108 %	105 %
	Saldo selvkostfond pr 01.01.	-16 038	-17 875	-10 901	-1 991	16 260	33 184	44 212
	Årets avsetning til selvkostfond/bruk av selvkostfond	5 704	16 549	9 196	17 956	15 931	9 480	6 394
	Kalkulatorisk rente på selvkostfond	-566	-411	-286	295	993	1 547	1 934
	Saldo selvkostfond pr 31.12	-10 901	-1 737	-1 991	16 260	33 184	44 212	52 540
1)	%-andel kapitalkostnader	42 %	45 %	46 %	46 %	46 %	49 %	51 %
	Kalkulasjonsrente selvkost	4,30 %	4,28 %	4,54 %	4,22 %	4,10 %	4,08 %	4,08 %

1) Viser hvor stor andel kapitalkostnader utgjør av årets gebyrgrunnlag (Kapitalkostnader = avskrivninger + kalkulatoriske renter ihht. selvkostreglementet)

Administrerende direktør understreker at økonomiavdelingen har hovedansvaret for utarbeidelse av selvkostkalkyler som danner grunnlag for beregning av kubikkprisene for vann og avløp. Disse kubikkprisene legges fram for styret og representantskapet i Hias IKS for godkjenning, og danner grunnlag for gebyrer og fakturering av eierkommunene.

Fra intervju med økonomisjefen og regnskapssjefen i Hias IKS har vi fått opplyst at eierkommunene mottar månedlige fakturaer fra Hias IKS for VA-tjenester som produseres for kommunene. Disse fakturaene danner grunnlaget for regningene på kommunale gebyrer som kommunene sender ut til sine innbyggere for VA-tjenester. Kommunene inkluderer også i den forbindelse, egne kostnader til VA-tjenester i regningene til innbyggerne.

Ved årsslutt foretar økonomiavdelingen en avregning av selvkost basert på selskapets årsregnskap som tar hensyn til relevante kostnader og inntekter. Avregningen er ellers basert på de samme prinsipper som forkalkylen. Vi har fått opplyst at etterkalkylen kontrolleres av selskapets regnskapsrevisor og benyttes som grunnlag for neste års forkalkyle. VA-sjefen nevnte i intervju at Hias IKS deltar årlig i benchmarking utført av interesseorganisasjonen Norsk Vann, noe som bidrar til å sikre at selvkostberegningene er i tråd med beste praksis og regelverk.

Avsetning eller bruk av selvkostfond: Differansen mellom selvkostkalkyle og selvkostregnskap beregner Hias IKS enten som en avsetning til selvkostfondet eller at det brukes av selvkostfondet, eller at resultatet fremføres som underskudd. Hias IKS har et beregnet selvkostfond som viser negative tall de siste årene. Vi har fått opplyst at dette skyldes stor aktivitet med store investeringer og låneopptak og at gebyrene til eierkommunene ikke dekker kostnadene selskapet har. Selvkostfondet beregnes årlig basert på selskapets selvkostresultat for henholdsvis vann og avløp og presenteres som note i årsregnskapet. Vi kan oppsummere utviklingen i fondene i perioden 2015 -2023 i følgende tabell:

Vann	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023
IB	13 364	18 777	16 850	13 034	5 493	- 2 820	- 1 626	- 3 138	- 18 369
Bruk		- 2 224	- 4 109	- 7 757	- 8 343		- 1 466	- 14 857	- 786
Avsetning	5 104					1 225			
Kalk. Rente	309	297	293	217	30	- 31	- 46	- 374	- 806
UB	18 777	16 850	13 034	5 494	- 2 820	- 1 626	- 3 138	- 18 369	- 19 961
Avløp									
IB	458	728	- 1 056	- 6 992	- 15 991	- 12 427	- 533	- 2 367	- 16 038
Bruk		- 1 781	- 5 857	- 8 730			- 1 806	- 13 351	
Avsetning	259				3 887	11 983			5 704
Kalk. Rente	11	- 3	- 79	- 269	- 323	- 89	- 28	- 320	- 566
UB	728	- 1 056	- 6 992	- 15 991	- 12 427	- 533	- 2 367	- 16 038	- 10 900

Tall i 1000

Dokumentasjon av selvkostberegningene: Revisor har fått tilsendt regnearkene som viser hvordan Hias sine selvkostberegninger er gjort. Regnearkene viser selvkostberegninger/kalkyler fremover i tid, og selvkostregnskap bakover i tid. Helt tilbake til 2003, og frem til 2028 som er samme periode som det er utarbeidet økonomiplan for. For hvert år er det gjort beregninger ut fra budsjett, en prognose og for regnskapsåret.

Ved siden av selvkostberegningene og selvkostgraden, fremgår det hvordan kapitalkostnadene er beregnet, hva slags kalkulasjonsrente som er lagt til grunn og uttrekk av inntekter som ikke inngår i selvkostberegningen. For selvkostregnskapene er beregningene basert på selskapets regnskap. Regnskapene er revidert, og det er avlagt rene revisjonsberetninger de senere årene. Revisor har fått tilsendt selskapets skriftlige rutiner for beregning av selvkost. Disse gir bestemmelser for når det skal utarbeides nye kalkyler og en fremgangsmåte for å sikre at beregningene blir korrekte og i henhold til selvkostforskriften.

I intervju med økonomisjef og regnskapssjef ble det informert om at Hias IKS, med bakgrunn i en tolkningsuttalelse fra Kommunal og distriktsdepartementet¹⁵, har igangsatt en gjennomgang av praktiseringen av selvkostregelverket. Denne gjennomgangen skjer både internt i selskapet og i samarbeid med eierkommunene. Formålet er å etablere en felles forståelse av hvordan selvkost-prinsippet skal anvendes, både i Hias IKS og i kommunenes videre behandling. Tolkingsuttalelsen presiserer at kommunenes beregning av selvkost ikke skal baseres på hva kommunen faktisk betaler til selskap som utfører kommunale tjenester, men på selskapenes egne beregnede selvkost.

¹⁵ Tolkingsuttalelse av 21.02.2024 fra Kommunal – og distriktsdepartementet om § 15-1: Selvkost når produksjonen foregår i et IKS – transaksjoner mellom kommunen og selskapet.

8.3 Revisors vurdering

8.3.1 Vurdering av revisjonskriteriet 9 – Selvkostkalkyler

Etter revisjonens vurdering er beregningen av selvkost for vann og avløp i Hias IKS i samsvar med kommunelovens og selvkostforskriftens krav. Selvkostkalkyler utarbeides årlig i forbindelse med budsjett- og økonomiplanprosessen, og danner grunnlaget for Hias IKS sin andel av de kommunale VA-gebyrene. Hias IKS oppfylder dermed kriteriet ved å utarbeide forkalkyler for selvkost som danner grunnlag for gebyrene, og som sikrer at kostnadene dekkes fullt ut gjennom gebyrene.

Vi mener at revisjonskriteriet 9 er etterlevd.

Kriteriet 9

Det utarbeides en selvkostkalkyle som grunnlag for gebyrene. Kostnadene skal fullt ut dekkes inn gjennom gebyrene.

8.3.2 Vurdering av revisjonskriteriet 10 – Selvkostberegninger

Hias IKS foretar en avregning av selvkost ved årsslutt som er basert på selskapets årsregnskap. Det er vår vurdering at alle relevante kostnader og inntekter inngår i beregningene. Etterkalkylene er basert på de samme prinsipper som forkalkylene. Etterkalkylene er utgangspunktet for påfølgende års forkalkyler. Det er vår vurdering at selskapet har etablert gode rutiner for utarbeidelse av selvkostkalkyler.

Vi mener at revisjonskriteriet 10 er etterlevd.

Kriteriet 10

Det foretas en avregning mot selvkostregnskapet ved årsslutt som tar hensyn til relevante kostnader og inntekter, og som benyttes som grunnlag i påfølgende års selvkostkalkyle.

8.3.3 Vurdering av revisjonskriteriet 11 – Selvkostfond

Hias IKS oppfylder kriteriet ved at selskapet beregner et selvkostresultat som avsettes til, eller belastes et selvkostfond. Det beregnes kalkulatoriske renter av fondet slik selvkostforskriften krever. I Hias IKS sine oversikter er det beregnet separate selvkostfond for vann og avløp. Det bemerkes at beregningen av fondet som gjelder avløp har vært negativt utover de fem årene som er grensen selvkostforskriften 8 fastsetter for å oppnå balanse. Vi har ikke opplysninger om særskilte forhold som skulle tilsi en lengre tilbakeføringstid.

Ut fra dette mener vi at kriteriet 11 er delvis etterlevd

Kriteriet 11

Differanse mellom selvkostkalkyle og selvkostregnskap resulterer i avsetning eller bruk av selvkostfond (evt. fremføring av underskudd) i henhold til gjeldende regelverket.

8.3.4 Vurdering av revisjonskriteriet 12 – Dokumentasjon

Hias IKS oppfylder kriteriet ved å ha dokumenterte selvkostberegninger som er tilgjengelige for revisjon og kontroll. Vi merker oss at Hias IKS vil igangsette en gjennomgang av praksis på området. Tolkningen fra Kommunal og distriktsdepartementet innebærer etter vår vurdering at selskapet, i tillegg til å beregne og dokumentere egen selvkost, må legge til rette slik at den enkelte eierkommune kan benytte selvkosttall fra Hias IKS i sine egne selvkostoversikter. Dette vil forde kommunespesifikke oversikter, noe Hias IKS ikke utarbeider i dag.

Ut fra dette mener vi at kriteriet 12 er delvis etterlevd

Kriteriet 12

Selvkostberegningene skal være dokumenterte.

8.3.5 Oppsummert vurdering

Beregningen av selvkost for vann og avløp i Hias IKS fremstår i stor grad å være i samsvar med kommunelovens krav og forskrift om selvkost. Det utarbeides forkalkyler i forbindelse med budsjett- og økonomiplanarbeidet, og selvkostregnskapet beregnes med utgangspunkt i selskapets årsregnskap. Selvkostresultatene avregnes mot selvkostfond på slutten av året. Det bemerkes at det har vært underdekning på selvkostfondet som er beregnet for avløp lenger enn hva regelverket tillater. Hias IKS må videre tilpasse sin dokumentasjon på selvkost slik at den enkelte eierkommune kan benytte selvkosttall fra Hias IKS i sine egne selvkostoversikter.

9 Konklusjon

Konklusjonene i prosjektet om Hias IKS bygger i hovedsak på oppsummeringene vi har under de fire problemstillingene i prosjektet.

I problemstilling 1 har hovedtemaet vært planer og økonomi i Hias. Konklusjonen vår er at Hias IKS har et planverk som bidrar til en rimelig forutsigbar økonomi, men det er rom for forbedringer. Revisjonens konklusjon er at økonomiplanen og årsbudsjettet i Hias IKS gir en realistisk oversikt over investeringsplaner, sannsynlige inntekter, forventede utgifter og prioriterte oppgaver. Årsbudsjett - og økonomi-planprosessen starter tidlig hvert år, og det reviderte investeringsbudsjettet tas med som en viktig del i økonomiplanarbeidet.

Med hensyn til mulige forbedringer har det kommet signaler om at Hias IKS har behov for å se lenger enn fire år fremover, og den nye felles VA-planen som er under utarbeidelse kan gi enda bedre langsiktig planlegging. Hias IKS har etablert gode rutiner for økonomiplanlegging, budsjettarbeid og rapportering. Det er imidlertid utfordringer knyttet til myndighetskrav om nitrogenrensing, andre uforutsette endringer og prisvekst som kan påvirke gjennomføringen av investeringsprosjekter. Planverket bidrar i stor grad til en forutsigbar økonomi, men det er behov for mer langsiktig planlegging.

I problemstilling 2 er hovedtemaet gjennomføring av investeringsprosjekter i Hias IKS. Revisjonen har konkludert med at investeringsprosjektene i Hias IKS i stor grad blir gjennomført i samsvar med budsjett og den felles VA-planen. Likevel kan det oppstå utfordringer knyttet til uforutsette endringer og prisvekst. Ifølge økonomiavdelingen utgjør den felles VA-planen et solid grunnlag for økonomiplanlegging, men myndighetspålagte oppgaver og andre prosjekter kan til tider påvirke prioriteringene av prosjektene. Prisvekst og renteutvikling er også faktorer som kan gjøre det utfordrende å estimere kostnadene nøyaktig.

Etter revisjonens vurdering har Hias IKS etablerte rutiner og systemer som i stor grad bidrar til at investeringsprosjektene gjennomføres i tråd med vedtatte årsbudsjett og VA-plan. Videre har de et system for prosjektstyring som sikrer hensiktsmessig gjennomføring og oppfølging av prosjektene.

I problemstilling 3 er rapportering i investeringsprosjekter hovedtemaet. Konklusjonen er at rapporteringen på fremdrift og avvik til styret og representantskapet i selskapet ser ut til å være tilfredsstillende. Hias IKS utarbeider tertialrapporter og årsrapporter som presenteres for styret. Disse rapportene inkluderer nøkkeltall for økonomien, utviklingen i forhold til overordnede mål for vann og avløp, samt avvik på investeringsprosjektene. For større prosjekter (over 100 millioner kr) er det hyppigere rapportering til styret. Selskapet har rutiner for å håndtere eventuelle vesentlige budsjettavvik slik at disse meldes til representantskapet.

Problemstilling 4 omhandler beregningen av selvkost for vann og avløp i Hias IKS. Konklusjonen er at disse beregningene i stor grad ser ut til å være i samsvar med kommunelovens krav og forskrift om selvkost. Det utarbeides forkalkyler i forbindelse med budsjett- og økonomiplanarbeidet, og det beregnes et selvkostregnskap med utgangspunkt i selskapets årsregnskap. På slutten av året blir selvkostresultatene avregnet mot selvkostfond. Revisjonen bemerker at selvkostfondet for avløp er beregnet med underdekning over flere år enn hva selvkostforskriften § 8 om håndtering av overskudd og underskudd gir adgang til. Hias IKS må videre tilpasse sin dokumentasjon på selvkost slik at den enkelte eierkommune kan benytte selvkosttall fra Hias IKS i sine egne selvkostoversikter.

10 Anbefalinger

Med bakgrunn i revisors vurderinger og konklusjoner har vi følgende anbefalinger for Hias IKS:

- Hias IKS må sørge for å regulere sine beregninger av selvkostfond som gjelder avløp slik at overskudd på fond eller underskudd på fond utlignes i henhold til selvkostforskriften § 8.
- Hias IKS må tilpasse sin dokumentasjon på selvkost slik at den enkelte eierkommune kan benytte selvkosttall fra Hias IKS i sine egne selvkostoversikter.

11 Administrerende direktørs uttalelse

Administrerende direktør Knut Holen i HIAS IKS har i e-post av 05.05.2025 gitt følgende uttalelse:

Overordnet mener Hias IKS at revisjonen gir en riktig beskrivelse av driften. Revisjonen konkluderer med anbefalte tiltak knyttet til selvkost. Hias IKS er enige i at dette er et tema som må gjennomgås sammen med eierkommunene. Anbefalingen sammenfaller også med et oppdrag vi fikk fra representantskapet i oktober 2024. Basert på oppdraget fra representantskapet har det vært en møteserie med kommuneadministrasjonen om selvkost. Målet er å få en felles forståelse for hvordan selvkost skal beregnes og hvor fondene skal bokføres. Arbeidet har avdekket et behov for å tydeliggjøre noen sentrale punkter rundt selvkost:

- Det er eierkommunene som fakturerer forbrukerne. Konsekvensene av dette er at selvkostfondene ligger hos dem.
- Hias beregner status på selvkostfondene, uten at de bokføres i Hias sine regnskaper. Hias følger regnskapsloven og disponering av resultatet er historisk gjort mot annen egenkapital. Uavhengig av dette har Hias vært opptatt av å balansere de teoretiske beregnede fondene innenfor 5-årsregelen for selvkost. Dette har vært og er praksis i Hias, men i kommunikasjonen/dagligtalen har vi vært utydelige i begrepsbruken og ofte omtalt selvkostfondene som noe vi disponerer. Anbefalingen fra revisjonen om at Hias må sørge for å utligne over- og underskudd på selvkostfondene er derfor ikke korrekt, men kan bygge på upresis begrepsbruk fra Hias sin side.
- Fram til nå har kommunene brukt det Hias fakturerer som underlag for beregning av sine egne fond, mens det korrekte vil være å bruke det beregnede gebyrgrunnlaget. Hias må derfor beregne selvkost for hver kommune, dette samsvarer med anbefalingen i revisjonen.

Revisjonsrapporten peker på at Hias har et planverk som gir en forutsigbar økonomi, men at det er rom for forbedringer. I desember 2024 vedtok styret en ny selskapsstrategi for Hias IKS fram mot 2035. Et sentralt element i den nye strategien går på å styrke samarbeidet med eierkommunene. I dette ligger det også et tettere samarbeid med kommuneadministrasjonen rundt prioritering av investeringer/prosjekter, før det innarbeides i økonomiplaner og til slutt vedtas av representantskapet. Målet er å få skape en større økonomisk forutsigbarhet, som strekker seg lengre enn fireårsperioden for økonomiplanen, både på priser fra Hias til kommunene og lånerammer.

Hias IKS synes at revisjonen har blitt gjennomført på en profesjonell og god måte, både forberedelsene, selve gjennomføringen og innspill i etterkant. I tillegg til intervjuer er det oversendt et omfattende skriftlig underlagsmateriale som vi opplever at revisorene har satt seg godt inn i og trukket ut essensen fra.

11.1 Revisors tilsvar/kommentarer til administrerende direktør sin uttalelse

Revisjon Øst IKS sendte 11.04.2025 foreløpig forvaltningsrevisjonsrapport til Hias IKS ved administrerende direktør for uttalelse. Vi har fått tilbakemelding i e-poster datert 02.05.2025 og 05.05.25 fra administrerende direktør med kommentarer/presiseringer og uttalelse til rapporten.

Revisjonen har gjennomgått kommentarer og presiseringer og foretatt de nødvendige endringer i rapporten. Det gjelder blant annet oppdatert organisasjonskart, medlemmer i representantskapet, nasjonalt krav om nitrogenrensing og hovedhensikten med gassmotor.

Vi har følgende kommentarer til administrerende direktør sin uttalelse:

Når det gjelder våre vurderinger og konklusjoner knyttet til beregning av selvkost er disse basert på revisjonskriterier utledet fra kommunelovens og selvkostforskriftens regler. Vår innfallsvinkel er at selvkostberegningene bør følge regelverket for selvkost, uavhengig av formålet med beregningene. Dette gjelder også for teoretiske beregninger av selskapets andel av selvkostfond.

Selv om Hias IKS har etablert en praksis der det er eierkommunene som beregner samlet selvkost og hvor selvkostfondene ligger i kommunene, så gjøres det beregninger knyttet til selvkost i selskapet. Resultatene av disse beregningene presenteres blant annet i økonomiplanen, og status på selvkostfond fremgår i egen note til selskapets årsregnskap. Beregningene er også sentrale for å kunne følge utviklingen i, og planlegge størrelsen på, Hias IKS sin andel av VA-gebyrene. Ut fra dette mener vi at anbefalingen som gjelder selvkostfond fortsatt er relevant. Det bør imidlertid presiseres at det er snakk om beregninger av selvkostfond, og ikke selve avsetningen.

Vårt inntrykk er at selskapet gjør en grundig jobb med disse beregningene, og Hias IKS har etter vår vurdering et godt utgangspunkt når selskapet skal utarbeide kommunevise kalkyler som eierkommunene kan ta utgangspunkt i for sine selvkostberegninger.

Revisjonens anbefaling knyttet til revisjonskriterie 11 endres til:

Hias IKS må sørge for å regulere sin beregning av selvkostfond som gjelder avløp slik at underskudd på fond eller overskudd på fond utlignes i henhold til selvkostforskriften § 8.

Vedlegg A: Revisjonskriterier

Om utledningen av revisjonskriterier

I dette dokumentet presenteres grunnlaget for de revisjonskriteriene som vi ønsker å anvende i forvaltningsrevisjonsprosjektet *Hias IKS – Investeringsprosjekter og selvkost*.

Revisjon Øst IKS forholder seg til NKRFs standard for forvaltningsrevisjon, kalt *RSK 001*, som førende for kvalitetssikringen i gjennomføringen av forvaltningsrevisjonsprosjekter. Det følger av denne standarden at det skal utarbeides revisjonskriterier for problemstillingene som skal vurderes i et forvaltningsrevisjonsprosjekt.

Revisjonskriterier er krav og forventninger som den eller de kontrollerte enhetene som skal revideres/vurderes i forhold til. Revisjonskriteriene må være relevante, konkrete og i samsvar med kravene og føringene som gjelder for den eller de enhetene som skal revideres.

For kriteriene i dette dokumentet har vi tatt utgangspunkt i relevante lovverk med forskrifter, nasjonale direktiver, retningslinjer og veiledere. I tillegg legges også selskapets styrende dokumenter, felles kommunedelplan og øvrige vedtak og retningslinjer fra eierkommunene til grunn. Kildene blir omtalt ytterligere i utledningen under de enkelte problemstillingene. Av hensyn til revisjonens omfang kan det bli aktuelt å avgrense hva vi undersøker. Vi tar derfor forbehold om at vi ikke nødvendigvis vil foreta vurderinger av alle de fremsatte revisjonskriteriene. Det kan også bli nødvendig å gjøre justeringer på kriteriene underveis.

Bakgrunn for bestillingen

Hias IKS er et interkommunalt selskap med fire eierkommuner; Hamar, Ringsaker, Stange og Løten. Til sammen eier de 100 % av selskapet. I 2023 ble det på vegne av disse fire kommunene gjennomført en forundersøkelse hvor Revisjon Øst IKS utarbeidet en rapport med mulige problemstillinger knyttet til Hias IKS.

I møter i april 2024 fattet kontrollutvalgene i eierkommunene følgende enstemmige vedtak:

Revisjon Øst IKS bes om å lage en prosjektplan for en forvaltningsrevisjon av Hias IKS innenfor temaene investeringer, prosjektstyring mv. Utarbeidelse av prosjektplan er et samarbeid mellom kontrollutvalgene i de fire eierkommunene Hamar, Stange, Ringsaker og Løten.

I møter i juni 2024 godkjente kontrollutvalgene prosjektplanen fra Revisjon Øst IKS og bestilte en forvaltningsrevisjon med fokus på investeringsprosjekter og selvkost i Hias IKS.

Revisjonsperioden for denne forvaltningsrevisjonen er årene 2018-2023, med bakgrunn i at kommunedelplan for vann og avløp ble rullert med nye prognoser for investeringer i 2018. For problemstilling 4 er revisjonsperioden 2016-2023 i og med at selvkostfond går over 5 år. Revisjonsperiode er av betydning med hensyn til hvilke kilder som legges til grunn, i og med at det både er kommet ny lov for interkommunale selskaper og selvkostforskrift i perioden og frem til utgangen av 2024.

Formål og problemstillinger

Formålet med forvaltningsrevisjonen av Hias IKS er å undersøke selskapets investeringer og selvkostberegninger og vurdere om dette skjer i tråd med budsjett, felles VA-plan, lovbestemmelser og kommunale vedtak i eierkommunene.

Forvaltningsrevisjonsprosjektet har følgende problemstillinger:

1. Bidrar planverket til en forutsigbar økonomi i selskapet?
2. Blir investeringsprosjekter i Hias IKS gjennomført i tråd med budsjett og felles VA-plan?
3. Blir det rapportert på fremdrift og avvik til kommunene, og blir endringer korrigert i selskapets budsjett og økonomiplan?
4. Er beregning av selvkost for vann og avløp i Hias IKS i henhold til kommunelovens krav?

Kilder for revisjonskriterier

I utledningen av revisjonskriterier i dette prosjektet legges følgende kilder til grunn:

- KommuneLOven (LOV-2018-06-22)
- Lov om interkommunale selskaper (LOV-1999-01-29)
- Budsjett- og regnskapsforskriften for IKS (FOR-2023-08-16)
- Forskrift om årsbudsjett, årsregnskap og årsberetning for IKS (FOR 1999-12-17) OPPHEVET
- Selvkostforskriften (FOR-2019-12-11)
- Veileder til selvkostforskriften fra Kom. dep. (nov. 2020 - oppdatert 12.02.2024) (H-2465)
- Tolkingsuttalelse av fra Kommunal – og distriktsdep. om § 15-1: Selvkost når produksjonen foregår i et IKS – transaksjoner mellom kommunen og selskapet (21.02.2024)
- Plan- og bygningsLOven (LOV-2008-06-27)
- Lov om kommunale vass- og avløpsanlegg (LOV-2012-03-16-12)
- ForurensningsLOven (LOV-1981-03-13)
- Drikkevannsforskriften (FOR-2016-12-22)
- Forurensningsforskriften (FOR 2004-06-01) Del 4 Avløp
- Felles kommunedelplan for vann og avløp 2014-2023 Hamar-Løten-Ringsaker-Stange
- Kommunale årsbudsjetter og økonomiplaner for eierkommunene
- Eierstrategi for Hias IKS
- Selskapsavtale for Hias IKS (2021)
- Instruks for styret i Hias IKS (20.02.2024)
- Instruks for administrerende direktør i Hias IKS (01.02.2024)
- Veileder (H-2465) fra Kommunal- og distriktsdep.

Utledning av revisjonskriterier for problemstilling 1

Bidrar planverket til en forutsigbar økonomi i selskapet?

Krav til planer/planverk og hvem som planlegger

Plan- og bygningsloven (pbl.) inneholder bestemmelser for lovpålagt planverk i kommunen. Kommunen skal etter § 11-1 ha en kommuneplan. I samme bestemmelse fremgår det av tredje ledd at det kan utarbeides kommunedelplan for bestemte områder, temaer eller virksomhetsområder. Eierkommunene i Hias IKS og Hias IKS har i samarbeid utarbeidet en felles kommunedelplan for vann og avløp. Denne kommunedelplanen løp fra 2014 til 2023, og ny er under utarbeidelse. Kommunedelplanen for vann og avløp er gjeldende både overfor kommunene og for Hias IKS.

I pbl. § 11-2 fremgår det at kommunedelplaner for temaer eller virksomhetsområder skal ha en handlingsdel som angir hvordan planen skal følges opp de fire påfølgende år eller mer, hvorpå handlingsdelen skal revideres årlig.

Dette innebærer at kommunedelplaner holdes oppdatert gjennom revisjon av handlingsdelen. Det er naturlig at handlingsdelen er knyttet til de mål og strategier som er lagt for kommunedelplanens tema/område. Med hensyn til planlegging av større investeringer, vil dette innebære at handlingsdelen blir revidert i tråd med endringer i forutsetningene for investeringsprosjektene.

Økonomibestemmelser for interkommunale selskaper

Lov om interkommunale selskaper (IKS-loven) er det autoritativt førende lovverket overfor interkommunale selskaper. IKS-loven inneholder bestemmelser for blant annet selskapsavtale, representantskap og styre, økonomiplan, budsjett og regnskap mv.

IKS-loven er ved flere anledninger blitt endret, senest med endringer som trådte i kraft fra og med 1.1.2024. I og med at dette er etter det som er revisjonsperioden for dette forvaltningsrevisjonsprosjektet, vil tidligere IKS-lov, som var gjeldende i revisjonsperioden, bli lagt til grunn. Det er viktig å bemerke at endringene i IKS-loven innebærer en harmonisering av økonomibestemmelsene i forhold til kommuneloven av 2018, men at disse endringene da ikke legges til grunn som krav og forventninger for perioden som kontrolleres.

IKS-loven § 4 inneholder bestemmelser for minimumsinholdet i selskapsavtalen. I all hovedsak angir disse formalia, som for eksempel formål med selskapets virksomhet, eierandel og ansvar, og oversikt over representantskap og styre. I IKS-loven § 22 fremgår det imidlertid at et interkommunalt selskap bare kan ta opp lån dersom dette er fastsatt i selskapsavtalen. Når dette er angitt, skal avtalen inneholde et tak for selskapets samlede låneopptak. Videre fremgår det av samme paragraf at selskapet skal forvalte sine midler slik at tilfredsstillende avkastning kan oppnås, uten at det innebærer vesentlig finansiell risiko, og under hensyn til at selskapet skal ha midler til å dekke sine betalingsforpliktelser ved forfall.

Dette innebærer videre at selskapet må løfte opp til eierne og få selskapsavtalen til politisk behandling dersom lånerammen må økes.

Av IKS-loven § 18 og § 20 fremgikk det at det er representantskapet som skal vedta selskapets budsjett og økonomiplan. Budsjettet skal settes opp slik at det gir et realistisk bilde av virksomheten og det forventede økonomiske resultatet av driften. Økonomiplanen skal legges til grunn ved selskapets budsjettarbeid og øvrige planleggingsarbeid, og skal gi en realistisk oversikt over sannsynlige inntekter, forventede utgifter og prioriterte oppgaver over en fire-års-periode. Inkludert i dette inngår også investeringsplaner og finansieringen av investeringene i perioden. Økonomiplanen skal i tillegg inneholde en oversikt over selskapets samlede gjeldsbyrde og utgifter til renter og avdrag i planperioden.

For revisjonsperioden var det gitt forskrift om årsbudsjett, årsregnskap og årsberetning for interkommunale selskaper (F17.12.1999 nr 1568). I § 2 punkt b blir det angitt at et fullstendig årsbudsjett innebærer at budsjettet inneholder en oversikt over selskapets investeringer i budsjettåret og hvordan disse skal finansieres.

Bestemmelsene for planverk og for økonomisk styring i IKS må sees i sammenheng med at det er utarbeidet en kommunedelplan for vann og avløp. Kommunedelplanens handlingsdel bør ha innvirkning på økonomiplanarbeidet og investeringsplanene, samtidig som at handlingsdelen bør vurderes i tråd med endringer i økonomiplan og årsbudsjetter.

Vi har utledet følgende tre krav og forventninger til dokumentasjon for revisjonsperioden:

Punktvis oppsummering av revisjonskriterier for problemstilling 1

1. Årsbudsjettet skal settes opp slik at det gis et realistisk bilde av virksomheten, og må utarbeides etter bestemmelsene om økonomiplan og årsbudsjett for IKS-er.
2. Selskapets økonomiplan som representantskapet har vedtatt skal legges til grunn for budsjettarbeidet og øvrig planleggingsarbeid i selskapet.
3. Økonomiplanen skal gi en realistisk oversikt over investeringsplaner, sannsynlige inntekter, forventede utgifter og prioriterte oppgaver.

Utledning av revisjonskriterier for problemstilling 2

Blir investeringsprosjekter i Hias IKS gjennomført i tråd med budsjett og felles VA-plan?

Budsjett og VA-plan som førende dokumenter

Det er representantskapet som vedtar budsjettet (IKS-loven § 18). Styret har etter § 13 ansvar for å påse at virksomheten drives i samsvar med blant annet årsbudsjett og andre vedtak som er fastsatt av representantskapet. Styret har etter § 19 også ansvar for å melde til representantskapet dersom det blir vesentlig svikt i inntektene eller en vesentlig økning i utgiftene. Dette innebærer i praksis at budsjettet er bindende for styret og selskapets virksomhet.

I forrige kapittel har vi vist til sammenhengen mellom felles VA-plan og selskapets årsbudsjett og økonomiplan. VA-planen har inneholdt tiltak og prognoser for investeringer, og det ble ikke gjennomført omfattende endringer ved rulleringen av VA-planen i 2018 grunnet at tiltakene i all

hovedsak var tatt inn i økonomiplanene. Dette viser også bindingene mellom VA-planen og fremdriften i investeringsprosjektene.

Blant prinsippene som må ligge til grunn for at investeringene gjennomføres i tråd med planverket, finner man for eksempel finansiering (som er nevnt i forrige kapittel) og systemer for prosjektstyring. Sistnevnte er blant annet viktig for å sikre forutsigbarhet i en prosess som kan påvirkes av mange indre og ytre forhold, slik at man holder rammene både med hensyn til plan, økonomi og kostnad.

Prinsipper for prosjektstyring

Det finnes mange prosjektstyringsmodeller og -systemer. I for eksempel ISO-standardene «Retningslinjer for kvalitetsledelse i prosjekter»¹⁶ og «Ledelsessystemer for kvalitetsstyring»¹⁷, blir det framhevet at et godt prosjektstyringssystem er viktig for en profesjonell og standardisert prosjektstyring.

Det følger av standardene at et tilfredsstillende prosjektstyringssystem forutsettes å inneholde blant annet følgende elementer:

- Planleggingen og koordineringen må omfatte hele prosjektet.
- Veldefinerte og omforente styringsprinsipper må benyttes gjennom hele prosjektet.
- Problemer i prosjektgjennomføringen må kunne identifiseres så tidlig som mulig
- Prosjektstyringssystemet må være slik utformet at det gir grunnlag for god kommunikasjon på alle nivåer i prosjektorganisasjonen.
- Rapportering av forbruk av ressurser må skje med den frekvens som er nødvendig etter hvert som prosjektet går fremover.

Prosjektstyringssystemet bør inneholde retningslinjer for oppfølging i de ulike fasene i prosjekt (prosjektinitiering, planlegging, gjennomføring og avslutning), samt prosedyrer/rutiner og sjekklister for å sikre at aktiviteter blir gjennomført som forutsett. Ifølge NS-ISO 10006, standard for kvalitetsstyring, skal det ved start av enkeltprosjekt utarbeides en kvalitetsplan for prosjektet som beskriver aktiviteter og ressurser som er nødvendige for å nå prosjektet sine mål. Det bør være en periodisk gjennomgang av framdriftsplanen for prosjekt, og eventuelle avvik fra framdriftsplanen bør bli identifisert og vurdert.¹⁸

Basert på dette har vi utledet to krav og forventninger til gjennomføring av investeringsprosjekter i tråd med planverk og budsjett:

Punktvis oppsummering av revisjonskriterier for problemstilling 2

4. Investeringsprosjektene i Hias IKS må gjennomføres i tråd med vedtatte årsbudsjett og VA-plan/investeringsplaner.
5. Hias IKS må ha et system for prosjektstyring som sikrer at prosjektene gjennomføres og følges opp på en hensiktsmessig måte.

¹⁶ Jf. NS-ISO 10006:2017 «Retningslinjer for kvalitetsledelse i prosjekter».

¹⁷ Jf. NS-ISO 9001:2015 «Ledelsessystemer for kvalitetsstyring – krav»

¹⁸ Jf. NS-ISO 10006:2017

Utledning av revisjonskriterier for problemstilling 3

Blir det rapportert på fremdrift og avvik i investeringsprosjektene til kommunen, og blir endringer korrigert i selskapets budsjett og økonomiplan?

Krav til rapportering

Vi har i det ovenstående vist til IKS-loven § 19 og styrets ansvar for straks å gi melding om forhold som medfører vesentlig svikt i inntektene eller vesentlig økning i utgiftene i forhold til budsjett. Det vil ligge en forventning om en avklaring av hva som er "vesentlig" ¹⁹ svikt i inntektene eller økning i utgiftene.

Styret skal også redegjøre for grunnen til budsjettavviket og legge frem forslag til revidert budsjett.

Loven fastsetter ikke en definisjon av hva «straks» innebærer. Det er like fullt naturlig å se til budsjettets bindende virkning overfor styret og virksomhetens drift, og at slike forhold må løftes til representantskapet med en gang man har større avvik fra det budsjettet som representantskapet har vedtatt. Det er også naturlig å se «straks» i lys av et styres handlingsplikt.

Styrets ansvar for å melde om forhold som medfører avvik i inntekter og utgifter innebærer at det vil være behov for rapporteringsrutiner i organisasjonen. Dette betyr at det internt må være rapporteringer fra ansatte i roller med økonomioppfølgingsansvar til daglig ledelse, og deretter fra daglig ledelse til styret.

Fra og med 1.11.19 ble det tatt inn et fjerde ledd i IKS-loven § 14 om daglig leders ansvar for internkontroll med lovpålagte oppgaver som selskapet utfører på vegne av kommuner. Det blir vist til kommunelovens internkontrollbestemmelse. I KS sin veileder for kommunedirektørens internkontroll, som er en veileder for nevnte internkontrollbestemmelse, fremgår det blant annet at det må utarbeides rutiner på områder hvor det eksisterer risiko, og at det er naturlig at rutiner blir skriftliggjort.

Rapporteringsrutiner eller krav til rapportering kan også fastsettes i instruks. Slike instruks kan eksistere for styret – da fastsatt av representantskapet – og for den daglige ledelsen – fastsatt av styret.

I selskapsavtalen for Hias IKS (signert 2021) fremgår det at representantskapet skal vedta instruks for styret og at styret skal vedta instruks for daglig leder. I instruks for daglig leder fremgår det et rapporteringsansvar overfor styret etter årlig vedtatt handlingsplan. I instruks for styret fremgår det at det enkelte medlem har rett til å kreve redegjørelser og undersøkelser. Ut over dette fremgår det ikke spesifikke krav til rapportering ut over forholdet til representantskapet med hensyn til de lovpålagte saker representantskapet skal behandle. Det er naturlig å knytte dette til rapporteringsplikten i IKS-loven § 19.

Det foreligger også eierstrategi for Hias IKS som inneholder mandat for regional ledergruppe for vann og avløp. Gruppen har et spesielt ansvar for å behandle avviksrapporteringer på investeringer. Gruppen skal også koordinere og følge opp investeringer innen hele VA-tjenesten, blant annet som en del av handlings- og økonomiplanarbeidet. Det er imidlertid viktig at rapporteringslinjene skilles fra

¹⁹ Jf. forarbeider Ot.prp.nr. 53 (1997-1998) og prp. 61 L (2022-2023)

hverandre i det som gjelder overordnet styring i Hias sin organisatoriske linje opp til eierne, og det som ligger til rammevilkår utenfor organisasjonen i den regionale ledergruppen.

Basert på denne utledningen har vi kommet frem til følgende tre krav og forventninger:

Punktvis oppsummering av revisjonskriterier for problemstilling 3

6. Hias IKS må ha rutiner for intern oppfølging og rapportering som er egnet til å avdekke avvik i investeringsprosjektene.
7. Avvik i investeringsprosjektene må følges opp etter gjeldende lovbestemmelser og rapporteringsrutiner.
8. Hvis det foreligger vesentlige budsjettavvik i forhold til årsbudsjettet skal styret straks melde fra til representantskapet, og legge frem sak om endringer i budsjettet.

Utledning av revisjonskriterier for problemstilling 4

Er beregning av selvkost for vann og avløp i henhold til kommunelovens krav?

Lovbestemmelser om selvkost og gebyrer

Kommunene har i dag hovedansvaret for vann- og avløpssektoren i Norge. Disse tjenestene skal finansieres gjennom selvkostprinsippet. Selvkost er definert som den totale kostnadsøkningen en kommune eller et selskap har ved å produsere en bestemt vare eller tjeneste. Hias IKS produserer vann- og avløpstjenester til selvkost som faktureres via eierkommunene til innbyggerne som får regninger på kommunale gebyrer.

Lovbestemmelser om selvkost går frem av kommuneloven § 15-1 og selvkostforskriften ²⁰. Når det i lov eller forskrift er fastsatt at de kommunale gebyrene ikke skal være større enn kostnaden ved å yte tjenesten skal selvkost beregnes i samsvar med disse bestemmelsene. Det er vass- og avløpsanleggloven § 3 som hjemler gebyr på kommunalt vann og avløp.

Det følger av forurensningsforskriften § 16-1 at kommunen i lokal forskrift ²¹ fastsetter regler for beregning og innkreving av vann- og avløpsgebyrene, samt gebyrenes størrelse, innenfor rammene av selvkostforskriften. Av disse lokale forskriftene følger det at kommunenes abonnenter (eier/fester av eiendom som er tilknyttet kommunalt vann og/eller avløpsledning) betaler for vann- og avløpsgebyrer levert av kommunen. Forurensningsforskriften gir også regler for gebyrfastsettelsen når det gjelder tilknytnings- og årsgebyr.

²⁰ Jf. forskrift om beregning av samlet selvkost for kommunale og fylkeskommunale gebyrer (F11.12.2019 nr. 1731.)

²¹ Slike lokale forskrifter har blitt vedtatt av kommunestyrene i Hamar, Stange, Ringsaker og Løten.

Årsgebyret skal i henhold til forurensningsforskriften § 16-4 beregnes på grunnlag av vannforbruk, enten ved bruk av vannmåler eller stipulert etter bebyggelsens størrelse.

Stipulert gebyr skal i størst mulig grad reflektere reelt forbruk, og det kan være nødvendig å ta hensyn til type bebyggelse og bruken av denne. Det er åpent for å fastsette særlige regler for eiendom som ikke brukes som bolig. Forurensningsforskriften § 16-5 åpner ellers for ulike gebyrsatser. For eksempel for ulike boligkategorier, der deler av vann- og avløpsanlegg medfører vesentlig høyere eller lavere kostnad enn de øvrige anleggene eller for avløpsvann som forurensningsmessig avviker fra vanlig kommunalt avløpsvann. Forurensningsforskriften § 16-1, 2 ledd medfører ellers et krav om økonomiplanlegging for 3-5 år frem i tid basert på prinsippene om selvkost, og der hensikten er å planlegge nivået på gebyrene.

Prinsipper for selvkost og selvkostberegninger

Kommunal- og distriktsdepartementet har utarbeidet en veileder (H-2465) som skal gi nærmere forklaring til selvkostbestemmelsene. Viktige prinsipper for selvkost er at:

- Selvkost er den totale merkostnaden som en kommune/selskap har ved å produsere tjenesten.
- En generasjon brukere skal ikke subsidiere eller bli subsidiert av neste generasjon.
- Overskudd på selvkosttjenestene bør som hovedregel være tilbakeført i løpet av fem år.
- Selvkost skal være uavhengig av hvordan anskaffelsene faktisk har blitt finansiert (bruk av lån eller egenkapital)
- Kommunen/selskapet har plikt til å dokumentere selvkostberegningene.

Rutiner i forbindelse med selvkost kan ses i forhold til en års-syklus der en i forkant av det enkelte budsjettår utarbeider en selvkostkalkyle som skaffer oversikt over forventede inntekter og kostnader som et grunnlag for å kunne fastsette gebyrnivået og budsjettere gebyrinntektene. Selvkostkalkylen legges til grunn i kommunenes gebyrregulativ som legges frem og vedtas av kommunestyret årlig.

Ved årets slutt utarbeides det et selvkostregnskap (etter-kalkyle) som legges til grunn for avregning på det enkelte selvkostområde. Differanse mellom selvkostkalkylen og selvkostregnskapet medfører avsetning eller bruk av selvkostfond (evt. fremføring av underskudd), og resultatet får betydning for neste års selvkostkalkyle.

Der kostnader i forbindelse med en selvkosttjeneste er fordelt mellom kommunen selv og en ekstern leverandør, må det også være klargjort hvem som skal ha ansvaret for å beregne og presentere oversiktene over samlet selvkost.

Det er nødvendigvis viktig at selvkostkalkylen er så realistisk som mulig, og fasiten for hvor godt kostnader og inntekter på området er planlagt kommer med selvkostregnskapet. For å kunne sammenligne må selvkostkalkyle og selvkostregnskap beregnes på samme måte.

Selvkostberegningene skal i henhold til selvkostforskriftens § 3 ta utgangspunkt i regnskapsførte utgifter og inntekter som direkte eller indirekte gjelder produksjon av tjenesten det kreves gebyr for. Når det gjelder driftskostnader er det i forskriftens § 4, tredje ledd nevnt enkelte driftskostnader som ikke skal inngå i selvkostberegningen, blant annet kostnader til eierorgan der tjenesteproduksjonen foregår i selskaper.

Kapitalkostnader omfatter i henhold til forskriftens § 5 avskrivninger og nedskrivninger av varige anleggsmidler, reversering av nedskrivninger og rentekostnader. § 5 inneholder også bestemmelser

om avskrivninger, beregning av kalkulasjonsrente og tilordning av indirekte kapitalkostnader. § 6 i forskriften angir regler for salg og utrangering av varige driftsmidler, mens § 7 gir regler for hvordan korrigering av tidligere års feil skal løses. Det må i denne forbindelse tas hensyn til om korrigeringen er gunstig eller ugunstig for brukeren/abonnenten.

Selvkostfond

Selvkostforskriften § 8 gir regler for håndtering av overskudd og underskudd. Det fremgår her at kommunestyrene kan bestemme at gebyrgrunnlaget skal utgjøre en andel av samlet selvkost dersom dette ikke strider med annen lov eller forskrift. Utover dette må eventuelle overskudd avsettes til selvkostfond eller gå til inndekking av tidligere års underskudd, mens eventuelle underskudd avregnes mot selvkostfondet, eller fremføres til inndekning i et senere år dersom det ikke finnes midler i selvkostfond. Overskudd/underskudd i selvkostregnskapet skal i utgangspunktet tilbakeføres/fremføres i løpet av 5 år. Det er unntak for underskudd dersom fremføringen medfører at brukerne/abonnentene ellers ville medføre betaling for fremtidig bruk av gjennomførte investeringer. Det beregnes kalkylerenter på selvkostfond etter samme regler som for kapital som er bundet opp i driftsmidler. I henhold til selvkostforskriften § 9 skal det oppbevares dokumentasjon på hvordan beregning av samlet selvkost er gjort, og dokumentasjonene skal oppbevares i minst 5 år.

I tillegg til å etterleve lov og forskrift som gjelder for beregning av selvkost, legger vi til grunn at Hias IKS i sine selvkostberegninger også etterlever fremgangsmåten som er angitt i Kommunal- og distriktsdepartementet sin veileder til selvkostforskriften.

Punktvis oppsummering av revisjonskriterier for problemstilling 4

9. Det utarbeides en selvkostkalkyle som grunnlag for gebyrene. Kostnadene skal fullt ut dekkes inn gjennom gebyrene.
10. Det foretas en avregning mot selvkostregnskapet ved årsslutt som tar hensyn til relevante kostnader og inntekter, og som benyttes som grunnlag i påfølgende års selvkostkalkyle.
11. Differanse mellom selvkostkalkyle og selvkostregnskap medfører avsetning eller bruk av selvkostfond (evt. fremføring av underskudd) i henhold til regelverket.
12. Selvkostberegningene skal være dokumenterte.

12 Referanser

Lover, forskrifter, veiledere m.m.

Kommuneloven (siste endret 01.05.2024) Lov om kommuner og fylkeskommuner (LOV-2023-06-16).

Lovdata. <https://lovdata.no/dokument/NL/lov/2018-06-22-83?q=kommuneloven>

IKS-loven (01.01.2024) Lov om interkommunale selskaper (LOV-1999-01-29)

Lovdata. <https://lovdata.no/pro/document/NL/lov/1999-01-29-6>

Plan- og bygningsloven (01.07.2024) Lov om planlegging og byggesaksbehandling (LOV-2008-06-27)

Lovdata. <https://lovdata.no/pro/document/NL/lov/2008-06-27-71>

Vass- og avløpsanleggslova (01.11.2020) Lov om kommunale vass- og avløpsanlegg (LOV-2012-03-16)

Lovdata. <https://lovdata.no/pro/document/NL/lov/2012-03-16-12>

Forurensningsloven (01.07.2023) Lov om vern mot forurensninger og om avfall (LOV-1981-03-13)

Lovdata. <https://lovdata.no/pro/#document/NL/lov/1981-03-13>

Forskrifter (sentrale)

Budsjett- og regnskapsforskriften for IKS. (01.01.2024) Forskrift om økonomiplan, årsbudsjett, årsregnskap og årsberetning for interkommunale selskaper (FOR-2023-08-16)

Lovdata. <https://lovdata.no/pro/document/SF/forskrift/2023-08-16-1327>

Forskrift om årsbudsjett, årsregnskap og årsberetning for interkommunale selskaper (FOR-1999-12-17) Opphevet

Selvkostforskriften. Forskrift om beregning av samlet selvkost for kommunale og fylkeskommunale gebyrer (FOR-2019-12-11)

Lovdata. <https://lovdata.no/pro/document/SF/forskrift/2019-12-11>

Drikkevannsforskriften (FOR-2016-12-22)

Lovdata. <https://lovdata.no/pro/document/SF/forskrift/2016-12-22>

Forurensningsforskriften (FOR-2004-06-01)

Lovdata. <https://lovdata.no/pro/document/SF/forskrift/2004-06-01>

Veileder

Veileder til selvkostforskriften fra Kom. departementet (H-2465) (nov. 2020 - oppdatert 12.02.2024)

Forskrifter (lokale)

- Lokal forskrift om vann- og avløpsgebyr, Hamar kommune (26.11.2008)
- Lokal forskrift om vann- og avløpsgebyr, Stange kommune (26.11.2008)
- Lokal forskrift om vann- og avløpsgebyr, Ringsaker kommune (21.12.2022)
- Lokal forskrift om vann- og avløpsgebyr, Løten kommune (13.12.2019)

Dokumentasjon fra Hias IKS (jf. dokumentbestilling og øvrig innhenting)

Myndighetskrav for Hias IKS

Utslippstillatelser fra Fylkesmannen i Hedmark til Hias IKS (Datert 12.12.2016 og 05.12.2027)
Brev fra Miljødirektoratet/Statsforvalteren om kommende krav til rensing av nitrogen

Overordnede styringsdokumenter for Hias IKS

Eierstrategi for Hias IKS	(gyldig fra 11.03.2021)
Instruks for styret i Hias IKS	(gyldig fra 20.02.2024)
Instruks for adm. direktør i Hias IKS	(gyldig fra 01.02.2024)
Selskapsavtale for Hias IKS	(signert i 2021 av ordførerne)

Plandokumenter for Hias IKS

Felles kommunedelplan vann og avløp 2014-2023 for Hamar – Løten – Ringsaker - Stange
Planprogram for Felles kommunedelplan for vann og avløp 2024-2033 for kommunene Hamar, Løten, Ringsaker og Stange

Økonomiplan for Hias IKS 2018-2021
Økonomiplan for Hias IKS 2021-2025
Økonomiplan for Hias IKS 2025-2028

Årsbudsjetter for Hias IKS 2018-2023

Rapportering for investeringsprosjekter og økonomi i Hias IKS

Rutiner for Hias IKS for

- oppfølging av økonomi i prosjekter
- gjennomføring av prosjekter
- evaluering av prosjekter/føring av prosjekttimer
- ivaretagelse av miljøhensyn i prosjekter

Tertialrapporter for 1., 2. og 3 tertial for 2018 – 2023 for Hias IKS

Årsregnskap og årsberetninger for 2018-2023 for Hias IKS

Andre dokumenter

Fullmaktsmatrise for Hias IKS (gyldig fra 21.10.2024)

Rutine for beregning av selvkost (gyldig fra 02.09.2024)

Hias IKS – Gebyr, selvkost og prisfastsettelse (powerpoint presentasjon)

Selvkostberegninger fra Økonomiavd. i Hias IKS

Prinsipper for finansforvaltning (gyldig fra 15.12.2023)

Presentasjon av benchmarking for 2023 fra VA-sjefen

Oversiktsbilde over Prosjektstyring fra administrerende direktør

Tolkningsuttalelse fra Kommunal- og distriktsdep. (21.02.2024) om §15-1: Selvkost når produksjonen foregår i et IKS – transaksjoner mellom kommunen og selskapet

Kvalitetssikringsrapport fra Holte Consulting (09.11.2018)

Internettreferanser

<https://www.hias.no>

Informasjon om:

- Organisasjonskart
- Protokoller fra styremøter
- Protokoller fra representantskapsmøter
- Prosjekter innen vann og avløp

<https://www.norskvann.no>